

D. J. van der Linden, als zendeling op West-Java : (5 Januari 1863 - 5 Augustus 1885)

<https://hdl.handle.net/1874/234447>

F

114

A 4j

229

WED. ZENDINGSBOND
GEESTGEEST

mm 10839

10 12

D. J. VAN DER LINDEN,
als Zendeling op West-Java,

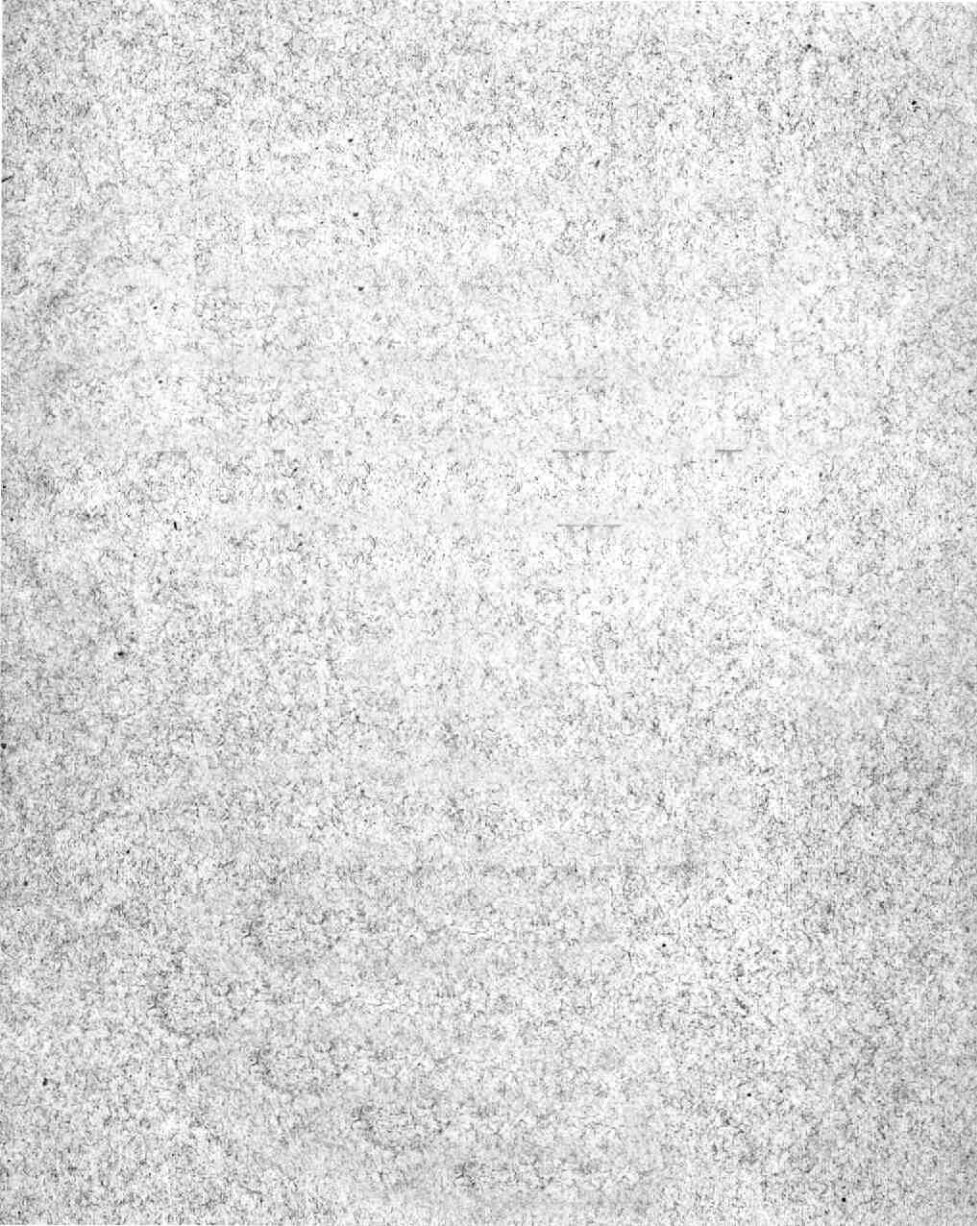
(5 Januari 1863—5 Augustus 1885),

DOOR

H. H. MEULENBELT.

Bibliotheek
NEDERL. ZENDINGSCHOOLOO
OEGSTGEEST

I.

In het Bataviaasch Handelsblad van den 13^{den} November 1885 kon men het volgende bericht lezen:

„Met genoeg en warme sympathie voor de vrienden en ver-
eerders van den te vroeg ontslapen zendelingleeraar D. J. Van der
Linden, vernemen wij, dat gisteren door hen een eenvoudig, maar
sierlijk gedenkteeken op diens graf is geplaatst. Is er ooit een
welverdiend blijk van hulde, van vereering, van liefde aan de na-
gedachtenis van een eenvoudig, maar in zijn kring hoogst verdien-
stelijk man opgericht, het is dat, 't welk thans prijkt op de groeve
van Van der Linden, die gedurende meer dan twintig jaren te
Buitenzorg en elders met de meeste toewijding werkzaam was in
het belang van veler geestelijk heil, en voor allen een toevlucht,
dikwijls een raadsman en weldoener is geweest.

Zijn leven, denken en werken blijve lang in gezegende herin-
nering?”

Het gebeurt niet dikwijls, dat Indische bladen op zulk eene wijze
spreken van eenen zendeling en diens arbeid. Dat Van der Linden
deze lofspraak ruimschoots verdiend had, werd ons duidelijk, toen
wij uit aantekeningen in diens dagboek en van gevoerde corres-
pondentie, en uit de brieven aan het hoofdbestuur der Ned. Zend.
Ver. gericht, hem nader hadden leeren kennen dan mogelijk was
geweest uit het Orgaan der Vereeniging, welke hij had gediend.
Gegevens genoeg waren voorhanden om eene persoonlijkheid als de

zijne te schetsen, die zich in een land als Indië, waar het materiële leven den boventoon voert, en zoo weinig menschen zichzelf zijn, vertoonen moest in scherp belijnde trekken." En het kwam ons voor, dat uit zijne ervaringen voor anderen wijsheid te leeren is, daar zijn leven eene practica der Christelijke zending in handeling was, en het eene goede getuigenis geeft voor de zuiverheid der bedoelingen van getrouwe zendelingen.

Dirk Johannes Van der Linden, den 31sten Dec. 1837 te Diemerbrug geboren, getuigt ergens van zichzelf en van zijne ouders: „Ik ben een eenvoudig dorpeling van geboorte, onder streng godsdienstige leiding eener vrome moeder grootgebracht, zoon van een vader, die, met alle inspanning zijner kracht, zich alle genoegens des levens ontzeggende, gearbeid heeft om zijn huisgezin te onderhouden." Aan den zwakken knaap, die verschillende broeders en zusters had, werd in het ouderlijk huis niet bijzonder veel oplettenheid bewezen, en hij werd door niemand verwend. Hij had een open oog voor hetgeen in dien kring voorviel. De tegenheden des levens, die zijne moeder wel eens deden verlangen „naar Goddelijk ontslag," ontgingen hem evenmin als den strijd om het dagelijksch brood, dien zijn vader als plattelands-geneesheer onverdrotten streed. Kleine voorvallen uit het kinderleven maakten een diepen indruk op hem, en groote gebeurtenissen, zooals het afscheid van zijn oom, Ds. A. C. Van Raalte, „den niet gewonen, alle-daagschen man," „den man van daad en kracht," die in 1846 ons land verwisselde met Amerika om de moeilijkheden, den „Afscheidenen" aangedaan ¹⁾, werden nooit door hem vergeten. En ontgaat aan de blikken van volwassen meestal, wat de Heer aan de harten der kleinen doet, zijne moeder ontdekte het wel bij hem, en hij erkende later, dat de Heer hem reeds vroeg bij de hand had genomen. Zijne moeder had op hem een groot vermogen, en in menig voorval van het dagelijksche leven nam hij voor zichzelf de proef op de som van haar geloof. Spoedig geprikkeld tot vlijmende scherpheid, moedig om onverholten oprecht te zijn, werd hij door

¹⁾ Verg. «de allerbelangrijkste brochure» (Da Costa), van Brummelkamp en v. Raalte: Landverhuizing, of waarom bevorderen wij de volksverhuizing naar Noord-Amerika en niet naar Java? Amst. 1846, en Dr. M. Cohen Stuart, Zes maanden in Amerika, blz. 217.

haar duizendmaal gewaarschuwd tegen den „snerpenden” toon van zijn spreken, en als „eene andere Cassandra” voorspelde „die goede moeder”, dat hem dit de bron van veel harteleed zou worden. In zijne jeugd stond hem de illusie voor oogen om eerst examen te doen als genees-, heel- en verloskundige, en dan zich aan de zending te wijden. De geldmiddelen lieten dit niet toe, en hij sprak niet veel over zijn vurige begeerte, die hij met smart prijs gaf, tot zichzelf gekeerd als hij dikwijls was. Toen zijn schooltijd voorbij was, werd hij te Amsterdam — koekbakkersjongen!

„Recht en slecht” bracht hij de dagen zijner jongelingschap door. Trouwe vrienden werden zijn deel, die hem lief hadden om zijn fiksche, open, trouw karakter, waarover de bekoring van eene kinderlijke naïveteit was uitgestort, die hem lang is bijgebleven en later in ironie van goeden huize omsloeg. Hij was tot zijn leedwezen in zijn jeugd niet in de gelegenheid geweest „om de fijnheden van het stadsleven te bestudeeren,” maar hij verheugde er zich op rijper leeftijd in, dat hij daardoor ook vrij was, „van de akelige gevolgen der verfijning.” De lente zijns levens was heilig, en met ernst ging hij voort om God te zoeken. In schouwburg of concertzaal was hij een vreemdeling, hij had in die uitspanningen geen lust. Een gesprek met zijne ouders, en vooral met zijne moeder, een wandeling met zijne vrienden, van wie hij niet vele, maar goede had, bekoorde hem veel meer. De jaren 1857—1859 waren de tijd van zijnen, hem bewust geworden overgang van de duisternis tot het licht. Ofschoon daarna vele verstands- en gemoedsbezwaren hem kwelden, hij had de goede keuze met beslistheid gedaan. Naarmate hij ruimer blik kreeg in de waarheid Gods, en zijn hart meer de liefde van Christus smaakte, werd ook zijne begeerte levendiger om te arbeiden aan de uitbreiding van het Koninkrijk der hemelen over deze aarde, waarop hij zich nooit recht thuis gevoelde, hoewel hij er gewerkt heeft met kracht, zoolang het dag voor hem was.

Door den heer J. Esser werd hij kweekeling van het Seminarie der Vrije Schotsche kerk te Amsterdam. Op deze instelling, die den wensch niet vervuld heeft, dat zij „zich langzaam, maar met vastheid en statigheid verheffen mocht, en een steunpunt worden tot oprichting en vereeniging van allen, die de Gereformeerde kerk liefhebben,” zou hij „op den grondslag der Ned. Herv. Belijdenisschriften, door middel van wetenschappelijke opleiding” gevormd

worden tot zendeling, want deze inrichting die zelve „geene arbeiders uitzond, noch zich belastte met hunne plaatsing,” gaf alleen opleiding tot een te kennen gegeven doel ¹⁾. De mannen, die er aan verbonden waren, werden hem „lief en waard.” Onder hen waren er, die hij „mocht begroeten als zijne vaders in Christus.” Aan Ds. Schwartz hing hij „met geheel zijn hart,” en toen in 1860 tusschen dezen en de N. Z. V. moeielijkheden gerezen waren, ²⁾ en daarbij de goede verstandhouding geleden had, bleef Van der Linden, bij al de oprechtheid zijner positie tegenover de Vereeniging, aan hem gehecht, hetgeen niet door ieder begrepen, noch vergeven werd. Da Costa stond bij hem eveneens hoog in eer, en in zijne brieven uit Indië haalt hij dikwijls uit zijn goed, hem nooit in den steek latend geheugen diens gezegden aan. ³⁾ Maar toen in Januari 1859 eene advertentie namens de N. Z. V. jongelingen opriep tot den zendingsarbeid onder de Soendaneezen, was hij onder de veertien, die zich hiervoor aanmeldten. Bij een vijftal, tot een vergelijkend examen uitgenoodigd, behoorde ook hij, en na afloop ervan werd hij met C. Albers en D. Licht als de aanstaande zendingen der nieuwe Vereeniging aangenomen. De kwestie hunner opleiding werd verdaagd tot eene algemeene vergadering. Het eerste halfjaar waren zij te Rotterdam op eene Christelijke school werkzaam in het praktisch gedeelte van het lager onderwijs, terwijl zij in de lessen deelden, die de aankomende onderwijzers ontvingen, en een weinig studie maakten van het Javaansch. De mogelijkheid bleef nog bestaan, dat, indien de Vereeniging eene eigene opleiding niet ter hand mocht nemen, hunne vorming aan het Seminarie zou worden voltooid. „Het beginsel der N. Z. V.,” zoo schreef hij later, „dat zij (nl. hare oprichters) openlijk hadden uitgesproken, en dat in die dagen inderdaad eene getuigenis was, had mij aangetrokken,” en in alle oprechtheid werd door hem naar Art. 1 der bepalingen de verklaring afgelegd, dat de Heer Jezus Christus, wiens waarachtige en eeuwige Godheid hij erkende, *zijn*

¹⁾ Brieven van Mr. da Costa. meegedeeld door Mr. Gr. v. Pr., Dl. II, blz. 114.

²⁾ Gedenkschrift der N. Z. V., Rott. 1883, blz. 26.

³⁾ Gelijk het voor de kweekelingen van het Seminarie een voorrecht was om d. C. als leermeester te bezitten, was het onderwijs aldaar voor d. C. eenige tegemoetkoming in de teleurstelling van een professoraat, «het ideaal van zijn leven,» dat hem ontgaan was, en waarvoor hij reeds zijne collegies op het papier had gereed gemaakt. Zie Schimsheiner in de narede op diens bijbellezingen. Dl. VII. blz. 97.

Zaligmaker was, en dat het zijne begeerte was om dit in zijnen wandel te toonen. 1)

De opleiding werd te Rotterdam op touw gezet, en beheerscht door de overlegging: „De zending is *geen predikant*, die in sommige opzichten een dienaar der wetenschap is, de zending is *een Evangelist en niets meer*, en tot zijne voorbereiding behoeft hij eene *leerschool*, geen *Academie*, *weinig*, maar *goed onderwijs*.” 2) Taalen bijbelstudie, geschiedenis en natuurkennis, waarbij later genees- en heelkunde gevoegd werden, stonden aan de orde van den dag. De H.H. Grashuijs, Ds. Schwartz, nl. de Rott., en Chirurgijn G. P. Kruijff namen hieraan een zeer werkzaam deel. Niet lang daarna moest het Bestuur zijn kweekeling voor eenigen tijd missen. In April '60 werd hij tot den krijgsveld dienstdienst opgeroepen, waarvan zijn onvoldoende lengte hem nog had vrijgesteld, doch welgetroost zag men hem naar Bergen-op-Zoom vertrekken. In de kazerne, waar „drank de god der soldaten, en vloeken hun gebed” was, bevond hij zich niet op zijn gemak. Bij het exerceeren, en eigenlijk niet alleen toen had hij moeite „om met anderen in den pas te blijven.” Dit veroorzaakte hem veel verdriet, maar langzamerhand won hij vrienden en genoot hij meer welwillendheid. Reeds den 11den Sept. keerde hij met groot verlof naar R. terug. Toen getuigde hij van het leven onder den „soldatenhemel”, waar hij zich het Evangelie

1) Den 16den April 1869 schreef hij hierover in een vertrouwelijken brief: «Art. 1 onzer bepalingen is in zich zelf zeer schoon, maar — niet volledig. Volledig zou het zijn, indien er meer aan de woorden van Petrus was gedacht: «Gij zijt de Christus, de Zoon des levenden Gods.» Het antwoord van den Hoogheerlijken is dan: «Vleesch en bloed heeft u dat niet geopenbaard, maar Mijn Vader, die in de hemelen is.» Johannes, gedreven door den Geest Gods, verklaarde: «Een iegelijk, die gelooft, dat Jezus is de Christus, die is uit God geboren.» En vijf verzen verder zegt hij: «Wie is 't, die de wereld overwint, dan die gelooft, dat Jezus is de Zoon Gods?» «Hij gaf daarin ook Ds. Stuart gelijk, die het standpunt der N. Z. V. onbijbelsch noemde. En verder schrijft hij: «Philippus doopt den Kamerling — op welke geloofsblijdschap? — op deze: «ik geloof dat Jezus Christus is de Zoon van God.» Wat is nu grooter lid te zijn van Christus' lichaam of van de N. Z. V.?» Ondanks alle veranderingen, die toen in de Vereeniging waren voorgevallen, schreef hij echter: «Wat mij betreft, ik ben zending zoolang gij mij op denzelfden voet laat voortgaan, zooals gij mij tot nu toe hebt laten begaan — hoop ik mijn weg met blijdschap verder te betreden.»

2) Verg. de rede van den Heer B. J. Grashuijs, bij de opening van het eerste zendinghuis, Orgaan 1861/62, blz. 61—69.

geenszins had geschaamd: „En nu ben ik blijde en zeer verheugd, dat ik in dienst ben geweest. Want veel heb ik daar gezien, veel heb ik daar geleerd, en zooals ik onlangs in de „Heraut“ las: God heeft zijn plan met ieder man, zoo is het. Met dit plan staan de omstandigheden in verband, waarin Hij ons plaatst. Alles komt te pas, jongen, was altijd het woord van mijne moeder, en het is ook zoo. Men verkrijgt in dienst eene zekere fermiteit, vergeef mij het gebruik van dit bastaardwoord, eene zekere zelfstandigheid, die men in het burgerlijke zoo niet kan verkrijgen. En waarom? Omdat men in dienst voor zichzelf moet zorgen. En dan die menschenkennis, die men opdoet. Een half jaar in dienst staat met het oog op dit punt gelijk met vier jaar in de gewone samenleving.”

De gestaakte arbeid werd ijverig hervat, en aangenaam vond ook hij het, toen de ruime woning van den heer A. Meijer, den secretaris der N. Z. V., te klein was geworden om het klimmend aantal zendingkweekelingen langer te herbergen, en den 3den Oct. '61 het eerste zendingshuis werd ingewijd. Maar lang zou hij er niet vertoeven. Vroeger dan hij verwacht had, door de ziekte van Licht, werd besloten om in diens plaats Van der Linden met Albers, den verloofde van eene zijner zusters, uit te zenden. De laatste leer cursus was weldra omgevlogen, de bekwaamheid der kweekelingen voldoende gekeurd, en met hen beiden zou hun leermeester Grashuijs uitgaan als mede-dienstknecht, belast met de vertaling der Heilige Schriften in het Soendaneesch.

Het laatste half jaar voor zijne uitzending was hem een tijd van wolken en duisternis. Een sterk verlangen om gehuwd naar Java te vertrekken was verijdel, en veel droefheid had hem de dood zijner moeder veroorzaakt, die zijne vrouwde in alles was. Het waren wonden, die lang wonden bleven. Sommigen, die — „harde beoordeelaars, maar moeilijke vertroosters” — niet begrepen hoe diep zijn leed ging, en dat zijne droefheid hem spaarzaam maakte in woorden, verklaarden zijne teruggetrokkenheid uit geheel andere oorzaken, uit onverschilligheid zelfs, beproevingen, die hem in zijne sombere gemoedsgesteldheid te menigvuldiger de nabijheid Gods deden zoeken. En het was hem goed, dat hij het juk droeg in zijne jeugd. Jaren daarna schreef hij: Bij God vond ik toen den besten troost en, zelf getroost, werd het te meer mijn grootste genot,

om anderen van dien troost deelgenoot te maken." Zijne verdrukkingen werden hem „liefdeleidingen des hemelschen Vaders, waarvoor hij mocht danken, geenszins executiën van den oppersten Rechter, waaronder hij moest buigen."

Den 3den Mei '62 werd hij geordend in de Eng. Presbyteriaansche Kerk. Op dien eersten, heerlijken zendingdag der „Rotterdamsche Vereeniging" geschiedde deze plechtigheid door zijn Rotterdam-schen leermeester Schwartz, nadat Ds. W. Sypkens eene rede gehouden had. Eenige weken van reizen en trekken volgden nog om betrekkingen te groeten, afdeelingen der N. Z. V. te bezoeken, om te spreken over en belangstelling te wekken voor den arbeid, waar het kon. Den 16den Aug. ging het zeilschip „Wilhelmina Johanna" uit Brouwershaven in zee, en de eerste heilboden voor de Soenda-landen waren op weg naar hunne bestemming.

Het verblijf aan boord, 142 dagen lang, stond V. d. L. niet bijster aan, mede omdat hij zich na zijne ordening steeds bewogen had onder gelijkgezinden, en hij evenmin als zijne metgezellen met de andere passagiers vertrouwelijk was geworden. De aankomst op Batavia's reede, 5 Jan. '63 maakte een geweldigen indruk op hem. Daar lag het land zijner gebeden en wenschen vóór hem, en, onder het gevoel zijner verantwoordelijkheid zoowel als van de grootte en de moeielijkheid zijner taak, beefde zijn hart, zoodat zelfs een der reizigers getroffen werd door zijne plotselinge bleekheid, en hij naar zijne hut sloop om bij God sterkte te zoeken. Zijne broeder Hendrik, die de zending had verlaten, maar tot V. d. L.'s vreugde niet van Christus geweken was, haalde hem af. De ontvangst op Batavia was vriendelijk en gastvrij, maar toch meende hij, dat onder degenen, die er belang stelden in de dingen van Gods Koninkrijk, velen niet kloek genoeg waren in de belijdenis van den eenigen Naam. Hij vond het meerendeel der Christenen geen „Hollandsche" Christenen. Het drukkend klimaat, de afmattende, ongodsdienstige omgeving, de lauwheid, zoo niet erger, der Indische predikanten had ook op hen invloed geoefend. Het stelde hem te leur, maar leerde hem tevens om te waken tegen „doorvloeien". Ontmoette hij iemand, met wien hij spreken kon van hart tot hart, en die niets had van de gestalte derzulken, „die zichzelve in hunne vroomheid op een stoel, maar anderen op eene stoof plaatsen", het maakte hem goedsmoeds en blijmoedig.

Vooreerst liep het drietal te Batavia zonder bepaalde werkzaamheid rond. De vereischte stukken, die hun vrijheid zouden geven om zich metterwoon te Bandong, in de Preanger, te vestigen, waren nog niet ontvangen. Daarom was het eene uitkomst voor V. d. L., toen onderling besloten werd, dat hij eenigen tijd naar Semarang zou gaan, om zich bij zijnen zwager, den zendeling Kruyt, van een en ander op de hoogte te stellen. Hij gevoelde zich in zijne positie „als de recruten ten tijde van Napoleon, die, met haast afgeëxerceerd, de wapens niet konden voeren met beleid en overleg,” en hij achtte niets beter voor een aankomend zendeling, dan om eens poolshoogte te gaan nemen bij een ander, die reeds eenige jaren praktijk had. Het weerzien zijner zuster na eene scheiding van vijf jaar verschaftte hem genotvolle oogenblikken. Op deze reis heeft hij veel geleerd, en ze gaf hem meer nut dan het bezoek zijner betrekkingen alleen. Waar hij kon, bezocht hij scholen, en hij zag, „hoe eene goede methode toch maar alles is bij het onderwijs,” zoodat de overtuiging bij hem veld won, dat de vruchtbaarste wijze van werken vooralsnog schoolhouden zou zijn. Wel hield hij het voor veel gemakkelijker om nu en dan eens te prediken voor den inlander, maar hij besepte tegelijk, dat men hem al zeer goed behoorde te kennen, om het naar zijne behoefte en vatbaarheid te doen. Onderwijs scheen hem het beste middel toe om in zijnen geest in te dringen, en door huisbezoek wilde hij de verborgenheden van het huiselijk leven der ouders van schoolkinderen ongemerkt aan den dag brengen. Door de jeugd, de hope der toekomst, werden als vanzelf de aanknoopingspunten voor evangelisatie gevonden. Als schoolmeester of als dokter moest z. i. de zendeling optreden. Deed hij noch het een, noch het ander, al zijn werk zou haspelen en knoeien blijven, en, werd hij schoolmeester, zijn onderwijs moest goed, minstens concurreerend zijn met dat der Gouvernementscholen. Zijne kennis van land en lieden vermeerderde V. d. L. dagelijks, en hij bezocht verschillende zendingposten, waardoor hij zag hoe de praktijk zich huwde met de theorie, en menigmaal uitte hij den wensch, dat elk regent zich meer met het schoolwezen bemoeien zou, opdat alzoo van Java de ban der onwetendheid zou worden opgeheven, en gaandeweg de baan voor het Evangelie bereid. De oud-hindoesche gewoonten, de mohammedaansche gebruiken, en de algemeene zedeloosheid deden hem zien, hoe vast de macht des boozen stond. maar

toch, het gezicht van een zendingschool, van een kerkje als dat te Kajoe Apoe, waar hij op den dag des Heeren den dienst bijwoonde, voorspelde hem de triomf van het Licht der wereld over het schijnsel der Halve Maan. De eerbied van den inlander voor den zilveren of gouden petband viel hem bijzonder in het oog, en wekte bij hem de overtuiging, dat de zendeling alleen invloed moet oefenen door zijne persoonlijkheid. Langzamerhand trok hij met vastheid de lijnen van zijn program van actie, en door voorlichting van zijnen zwager werd hij gewaarschuwd „tegen klippen, die door het voorzichtig besturen van het roer van overleg te vermijden zijn, en waarop vele anderen schipbreuk hebben geleden.” Spoediger dan hij verwacht had, maar niet te spoedig naar zijn' zijn, werd hij teruggeroepen naar Batavia, daar de toestemming gekomen was, om zich te Bandong te vestigen.

Den 16^{den} Mei was het drietal in dit plaatsje der Preanger. — Waarom zij zich juist naar die zoo diep in 't binnenland, 115 palen van Batavia gelegen stad begaven, ¹⁾ wellicht is dit het eenvoudigste te verklaren uit het verblijf aldaar van Dr. Koorders, die er zich op last der Ned.-Ind. Regeering bezig hield met de studie der Soendaansche taal, en van wien Grashuijs veel steun verwachtte bij zijne pogingen; en bovendien, Bandong lag in het hart der Soenda-landen. Zij waren er nog wel niet gelijk zij het wenschten, maar zij waren er dan toch. Het eerste werk, dat zij — onder gebed ter hand namen, was het indienen der verzoekschriften om, naar Art. 123 van het Regl. op het beleid der Ned.-Ind. regeering, vergunning te ontvangen tot uitoefening van hun heilig dienstwerk. Een antwoord liet lang op zich wachten. Zij waren er over getroost, want zij vroegen: „Wat zou het ons baten, al hadden wij nu reeds de toestemming ontvangen? Zouden wij nu al werkzaam kunnen zijn in dien zin, zooals de Vereeniging wil, en wij het bedoelen? Immers neen! De Heer geeft alles op Zijn tijd. Eerst moeten wij de taal leeren, en, kennen wij die, wie weet wat Hij dan zal doen! Onze Heer verrast gaarne.” Zij be—
gonnen alvast met zich te ontfermen over een hoopje Ambonsche Christenen, gedeeltelijk leerlingen van den ouden, vromen Kam, die meer dan 2 jaar herderloos waren geweest, en, hoe trouw ook, toch slechts gebrekkig onderwijs hadden genoten. Eene school

¹⁾ Het motief voor de keuze is niet duidelijk. Verg. S. Coolsma, West-Java, blz. 228 en Gedenkschrift, blz. 55.

mochten zij onder hen oprichten, en zij zagen reeds in de toekomst — the wish was father to the thought — dat handjevol aangegroeid tot eene bloeiende gemeente, ijverig in goede werken! Zoo goed mogelijk richtten zij hunne gehuurde woning in, verdeelden den tijd van arbeid en rust, en zij zagen uit naar de dingen, die komen zouden. Toen de Europeanen te Bandong bemerkten, dat de nieuw aangekomenen zendelingen waren, lieten zij hen links liggen, en onder elkander jaagde het drietal den vrede na, die voor deze zelfstandige, veel tijd hebbende „broeders des gemeenen levens” een begeerlijk goed was, en hun wel eens ontvluchtte, als bijv. de oudste niet steeds de wijste was, of de eerste in eene twistzaak de minste niet werd, of de onderwijzer van vroeger vergat, dat zijne oud-leerlingen zijne gelijken waren geworden. Van der Linden had weldra eenige geneeskundige praktijk, die hij, gelijk vanzelf spreekt, gaarne uitoefende, en waarbij hij de ervaring opdeed, dat instrumenten den inlander afschrikken, terwijl ze, door gebrek aan handigheid, den zending over het algemeen weinig baten, zoodat hij uit zijn kistje alleen kiezentrekker en klisteerspuut in dienst stelde. Een hadji was een der eersten, die des kapirs hulp inriep voor zijn dochttertje, en de natuur deed gaan boven de leer. Na de genezing van dat kind had V. d. L. onophoudelijk patiënten, en bij zijne bezoeken bemerkte hij, dat de inlander niet met zieken kon omgaan, geenszins uit hardvochtigheid, maar uit onkunde. Met beide handen greep hij de gelegenheid aan, en de gunst Gods was op hem, om te genezen. „Zij zien dan”, zoo schreef hij in zijn dagboek, en aan zijn bestuur, dat ten minste niet alle Hollanders op hun zweet leven. Liefde moet den armen, schuwen inlander trekken, opdat hij, de uitwerking van de liefde ondervindende, naar de bron ervan leere vragen.” Hadden anderen hem de Soendaneezen afgeteekend „onaandoenlijk als de steenen leeuwen op de Rotterdamsche Koningsbrug”, met blijdschap zag hij, hoe ook zij een hart hadden, voor niets menschenlijks vreemd. Welk een smart ging hun door de ziel bij het verlies hunner dierbaren; hoe trotsch was ook onder hen de ouder op zijn kroost, dat door de moeder getroeteld, en door den vader geliefkoosd werd! En toen hem eens eene arme moeder, wier dochttertje hij bevrijd had van hevige koorts, een kleine gave der dankbaarheid gebracht had, riep hij, met dat gemoed voor allerlei soort van indrukken

zoo vatbaar, juichende uit: „Neen, in Zijne kracht is het niet onmogelijk om hen op te leiden tot den Vader onzes Heeren. Niet-tegenstaande al hunne walgelijkheid, heb ik hen lief, en ik denk met verrukking aan den dag, dat wij van God vergunning krijgen om hun het Evangelie te brengen. De volheid huns tijds zal ook komen!” Evenwel, door het bezwaar der Regeering, om hun de gevraagde toestemming te verleen, zoolang zij niet meerdere kennis van land en volk hadden, en in de vreeze dat het „vooralsnog niet” der missive van den Gouverneur-Generaal misschien beteekende: „nooit in de Preanger”, gevoelden zij zich te Bandong weinig op hunne plaats. Op eene door hen gehouden conferentie werd besloten, dat Albers zich met den pas geordenden Cusell te Buitenzorg zou vestigen, en dat Van der Linden zich met Dijkstra, die eveneens kort te voren gereed was gekomen, te Tjirebon eenen werkkring zou zoeken; twee plaatsen, hun van regeeringswege aangewezen, terwijl de heer Grashuijs te Bandong zou blijven. Van der Linden, die gaarne voorzichtiglijk wandelde, bracht later bedenkingen hiertegen in. Hij aan het hoofd van zoo gewichtige post, maar dat ging evenmin, als zijne inwoning bij het echtpaar Dijkstra hem nut, en hun aangenaam zou zijn, en dan, de Heer had hem te Bondong reeds eene soort van werkkring geopend, hij had reeds toegang tot huizen en harten..... De vestiging van nieuwe posten begon hij later noodzakelijk te achten, en toen durfde hij het wagen. Hij geloofde niet, dat voornamelijk geldelijke bezwaren de N. Z. V. mochten weerhouden, om er toe over te gaan; zij leefde toch uit het geloof, in geen deele uit de kapitalen. De gunstige omstandigheden te Tjirebon, waar Ds. Krol geplaatst was, die der waarheid en der zending genegenheid betoonde, en de aanvankelijke werkzaamheid van den Geest des Heeren bij een paar Chineezen deden hem besluiten om den weg daarheen te volgen, en terecht meende hij: „Zoolang wij in de Preanger geen vergunning kunnen krijgen, kan niet beter gedaan worden, dan te werken in die plaatsen, welke het dichtst bij het doel zijn.” Nieuwe patiënten nam hij niet meer aan, en toen zijne laatste zieke, eene vrouw van ruim 70 jaar, van hare opene beenen genezen was — eene genezing, die al zijne hemden geeischt had, en de Vrouwenvereniging tot uitrusting van zendelingen had er hem 24 mede gegeven! — ging hij over Batavia naar Tjirebon. Te Batavia vertoefde hij slechts

kort, maar niet te kort om er met den zendeling Michaëlis het hospitaal en met Ds. King de gevangenis te bezoeken, en hij hoorde en zag er veel met een medelijdend hart.

Te Tjirebon, waar hij in het laatst van November '63 aankwam, werd hij spoedig in kennis gebracht met de weinige Chineezzen, die eenige belangstelling koesterden voor het Evangelie. Maar meer nog dan tot hen gevoelde hij zich getrokken naar de kleine gemeente van Christen-Chineezzen te Indramajoe, wier geschiedenis hij reeds te Semarang had vernomen ¹⁾. Door de welwillendheid van Ds. Krol, die daarheen op bezoekreis ging, was hij in de gelegenheid om hen te leeren kennen. Hij vond er veel opgewektheid voor de dingen van Gods Koninkrijk, en zij hadden hem wel willen dwingen om zich onder hen te vestigen, en hunne kinderen te onderwijzen. Daar de Heer zelf onder hen, evenals onder hunne landgenooten te Tjirebon, een begin had gemaakt, vond hij vrijheid om den 28sten December zijn verzoekschrift in te zenden, opdat hij zich in hun midden zou mogen neerzetten. Zoowel de resident van Tjirebon als de assistent-resident van Indramajoe ondersteunden het rekwist, want daar, zoo adviseerden zij, was de komst van een zendeling gemotiveerd, ook tegenover de fanatieke inlanders, omdat een begin van Christendom bij de Chineezzen bestond. Na 5½ maand wachters, ontving hij den 11den Mei '64 zijne toelating voor de geheele afdeeling, hetgeen hem met lof en dank vervulde. Gedurende die maanden had hij geen bepaalde werkzaamheden kunnen vinden. Daar het kostbare hôtelleven, dat hij had verkozen boven inwoning bij iemand, die eene „huishoudster” hield, hem niet hokvast maakte, was hij, als een trekvogel, nu hier, dan daar. Hij deed dit reizen nochtans niet om te reizen — wie vindt het in Indië op den langen duur een genot? — hij stelde zich zodoende op de hoogte van het terrein zijner werkzaamheid. Hij maakte overal kennis met verschillend slag van menschen, inderdaad „vogels van diverse pluimage”, en hij hoorde de gangbare denkbeelden over de zending en de zendelingen. Reeds te Tjirebon had een fabrikant hem doen dreigen, dat, indien hij den moed had om op zijne fabriek te komen, hij hem er uit zou smijten, en

¹⁾ Over het ontstaan dezer gemeente zie Orgaan 1864/65, en Coolsma's West-Java, blz. 242 enz.

eene dame lachte hem bij een bezoek te Indramajoe openlijk uit, om de dwaasheid van zich te willen inlaten met de Javanen, „die minder waren dan het redelooze vee”. Een derde gaf hem den pijnlijken raad om liever in Gouvernementsdienst te treden, gelijk ook zijn broeder had gedaan, eene handeling, door V. d. L. tot in het diepst van zijne ziel afgekeurd; een vierde meende, dat het al te onpraktisch was om voor zulk werk iemand te betalen, zelfs met het geringste loon, en dacht er bij: „de arme ziel, hij had in Holland zeker geen brood om te eten, of te weinig verstand om het tot predikant te brengen”, en toen hij eens in gezelschap geweigerd had om mede naar de societeit te gaan, hoorde hij achter zich fluisteren door een..... predikant: „Zijn traktement is heel gering, als hij speelt en verliest, merkt hij het dadelijk in zijn zak”, en een andere beweegreden werd niet eens vermoed. Hij bewaarde bij dat alles zoo goed mogelijk het stilzwijgen, maar hij dacht: „Als de Heer mij getrouw maakt, hoop ik het hun wel duidelijk te maken wat de zending is en wat de zendeling bedoelt”, en het artikel: „Ik geloof in den Heiligen Geest” kreeg voor hem dagelijks meer waarde.

Dat bij al dit reizen en trekken, dit plannen maken en plannen verwerpen het Hoofdbestuur niet altijd kon worden gekend, ziet ieder in. Ook aan V. d. L. werd hierover wel eens de vraag voorgelegd of hij zich alzo niet te veel vrijheid veroorloofde; maar met vrijmoedigheid hield hij dan tegenover zijne bestuurders staande, dat het alleen zóó, en niet anders kon. Hij meende, dat aan het zelfstandige lichaam der zendelingen na rijp beraad de uitvoering moest overgelaten worden van de denkbeelden der Vereeniging, en van de keuze der beste middelen daartoe strekkende. Hij rekende het als zijne groote, zijne eenige verplichting „om in den geest der Vereeniging werkzaam te zijn,” en beweerde, dat aan de conferentie der zendelingen, in vrijheid van het bestuur, de beschikking moest blijven over de ontginning of het verlaten van een zending-akker, daar zij het best bekend waren met het terrein; en de voor- en nadeelen er aan verbonden. En indien wij niet vergeten, dat hier eene pas gevestigde Vereeniging, met bestuurders zonder veel ervaring, eene onbekende streek aanvaardde, is het begrijpelijk, en te verdedigen, dat hare zendelingen dikwijls op eigene wieken dreven en moesten drijven, hetgeen in eene oudere vereeniging en bij

andere omstandigheden minder zal en mag voorkomen ¹⁾. De zendeling Dijkstra en diens vrouw waren inmiddels te Tjirebon aangekomen. V. d. L. had hen daarheen begeleid, nadat hij hen van Batavia had afgehaald, waar eene conferentie zou zijn, die allen wenschelijk scheen, en, toen Mevrouw D. door ziekte en zwakheid gekweld werd, besloot hij zijn vertrek naar Indramajoe zoolang uit te stellen, totdat alle gevaar geweken was en zij zich in hunne nieuwe omgeving een weinig gewend hadden. Ds. Krol had wederom de goedheid om hem naar I. te vergezellen, nadat V. d. L. hersteld was van eene lichte, doch pijnlijke ongesteldheid, die door het klimaat veroorzaakt was, en, ruim eene maand na de ontvangst der toestemming, was hij door Ds. Krol aan de Chineezzen voorgesteld als hun *pandita*. Twee-en-twintig maanden na zijn vertrek uit Holland had hij zijn „land der belofte” betreden. „Reeds lag menige traan op den afgelegden weg, was menige zucht geslaakt, en had menig uur van moedeloosheid de stonden van blijde, van hoopvolle verwachting afgewisseld”. Inzonderheid betuigde Angboenswy, de oudste en meest bespraakte der Christenen, de man, die er den eersten stoot gegeven had, hem zijne hooge ingenomenheid met zijne komst.

Een zeer klein winkelhuisje in het Chineesche kamp was V. d. L.'s eerste woning, en hij moest er zich goedschiks, kwaadschiks mede tevreden stellen. Er was niets anders. Meubelen werden voordeelig overgenomen; de eigenlijke woning kreeg de bestemming van slaapvertrek, de winkel zou dienst doen als school. Met een kloppend hart vroeg hij van den logementhouder, bij wien hij 14 dagen had doorgebracht, zijne rekening, die minstens f 70 hoog zou zijn, en hij had nog slechts eene som van f 5.25⁵ in kas. Deze was zoo gul om hem die te schenken, indien V. d. L. zijn' zoon eenig onderricht wilde geven, maar, al was dit een groote uitkomst, hij wist nog niet hoe het gaan moest met zijne kleine huishouding. Zijne weinige guldens durfde hij niet aan te spreken, en hij was te fier om met geldleenen te beginnen, terwijl het nog verscheidene dagen zou duren, voordat hij zijn traktement kon ontvangen. Die buitengewone uitgaven! . . . Doch God kende zijne behoeften, en tot

¹⁾ Verg. J. C. Neurdenburgh, *Proeve eener handleid. b. h. bespreken der Zending-wetensch.*, Rott. 1879, blz. 114.

den 1sten Juli, toen hij zijn traktement in handen kreeg, werden hem 's morgens en 's middags zijne benoodigdheden in vriendschap gezonden door de vrouw van den logementhouder, die evenmin als haar echtgenoot iets wist van zijn benarde omstandigheden. Het is derhalve geen wonder, dat hij, die deze uitredding in vertrouwen aan zijne bestuurders mededeelde, hun schreef: „Ik werd er klein over, ik zou wel in de post van mijn deur hebben willen gaan staan, en roepen: Elia's God is ook mijn God!” Die geldzaken maakten hem in gewone omstandigheden echter ook wel eens korelig. Et pour cause! Reeds te Bandong had het drietal nu en dan zonder geld gezeten, zoodat V. d. L.'s eigene penningen waren ingeboet, en, als er dan geld kwam, was het niet voldoende voor hunne behoeften. Het Bestuur scheen nl. zijne maatregelen nog niet juist genoeg genomen te hebben om tijdig in hun nood te voorzien en nog niet voldoende bekend te zijn met der zendelingen noodzakelijke uitgaven. Dit hinderde V. d. L. ontzettend, vooral toen hij eens gedwongen was geweest, om een inlander, die hem iets geleverd had, en op dadelijke betaling wachtte, met een praatje van de deur af te schepen. Nolens volens was hij met zijn huis- en lotgenoot Albers tot het besluit gekomen om verhooging van het tractement der ongehuwde zendelingen (f 1000) te vragen, „waarlijk niet, omdat hij eene geldwinning (!) wilde maken van de zending, maar omdat hij duidelijk zag, dat door te kleine bezoldiging de zaak zelve schade zou lijden”. „Beter was het”, zoo drukte hij het uit, „twee zendelingen aan het werk, goed bezoldigd, dan twintig die gebrekkig werden onderhouden, of die bij elke bete den wrangen nasmaak proefden, dat hun traktement van liefdegaven bijeenkomt”. En, toen verhooging was gekomen, maar dit niet zeer grif was toegestemd, zeide hij rondweg, dat der zendelingen bezoldiging behoorde te zijn als van een arbeider, en niet als van een bedelaar, en dat een vaderlijk bestuur loon moest geven niet als een procenten berekenende koopman, maar als de rentmeester van den grooten God, Wiens het goud en het zilver is. Hij begeerde, „dat de zending met waardigheid zou gevoerd worden, met meer waardigheid en onbekrompenheid dan gewoonlijk geschied was, dan zou zij ook beteren indruk maken”. „Een goede bezoldiging toch was den zendeling, die alreeds veel moeite en strijd had, zoo broodnoodig, opdat deze tijdelijke zorgen hem niet

zouden dwingen zijn weg onder zuchten te gaan, of zouden verleiden tot de kunstgrepen der wereld om geld te maken; opdat hij zijne onafhankelijkheid zou kunnen bewaren, en de gunsten der wereld missen en hare diensten betalen". Had V. d. L. fortuin gehad, zekerlijk hij zou zendeling gebleven zijn, maar tractement zou hij niet hebben aangenomen. En ook hij heeft tijden gehad, dat de begeerte in hem opkwam, om eene onafhankelijke zg. geloofszending te beginnen.

Te Indramajoe begon hij zijn arbeid „als geroepen van God, als beroepen door menschen". De bevolking van dit 12 uur gaans van Tjirebon gelegen stadje, die op een zeer lagen trap van ontwikkeling stond, was samengesteld uit vele bestanddeelen. Soendaneezen waren de inwoners eigenlijk niet, doch Javanen, en wederom ook dit niet uit bloed, van vreemde smetten vrij. De spreektaal week er in veel af van het Javaansch, en was een echt patois van Maleisch en Javaansch en Soendaneesch. Het kwam hem toen uitnemend te stade, dat hij van het Maleisch sinds lang zijne hoofdstudie gemaakt had, dewijl men er overal in Indië mede terecht kon, en dat hij in het Javaansch geen vreemdeling was, daar hij met het oog op het groote doel, „in deze dorheid en droogheid" ijverig gewerkt had. Zelfs toen hij reeds een paar jaren te Indramajoe was, won hij nog op zijne drukke Zondagen 's avonds laat uren tot taalstudie uit. Bleef hij in het Soendaneesch wat achterlijk, Maleisch en Javaansch sprak hij daarentegen naar veler getuigenis even vloeiend als sierlijk. Den diepgaanden eerbied, dien de Javaan elders voor zijne hoofden koestert, vond hij er niet zoo sterk geworteld, ook niet de haast spreekwoordelijk geworden gedweeheid tegenover den Europeaan. Over het algemeen was het gebruik van amfioen gering, maar destemeer waren de inwoners aanbidders van Venus, die de merkteekenen van haar slavernij in veler vleesch had achtergelaten. Verder vertoefden in dit plaatsje, dat uit de verte op hem steeds den indruk maakte van een Hollandsch dorpje, vele, grootendeels arme Chineezers en een aantal Arabieren. Omdat hij bemerkte had, dat er dikwijls aanleiding was tot partijschappen tusschen de Europeanen, en de afstammelingen van Europeanen, die in Gouvernementsdienst stonden, en de administrateurs der particuliere landen, die de rijstkultuur behartigden, begon hij zijne kracht te zoeken in isolement, en in den loop van zijn verblijf

aldaar gelukte het hem, die eerst buiten alles stond, om zich boven de partijen te verheffen door zijne begeerte om allen alles te zijn en tegenover ieder zijne zelfstandigheid te bewaren. Toen V. d. L. de leeraar der kleine Chineesch-christelijke gemeente was geworden, greep hij zonder talmen zijn werk met kracht aan. Des Zondags vergaderde hij met hen geregeld tweemaal, bovendien elken Vrijdag-avond, waarbij later ook die van Woensdag kwam. In het huis van Angboenswy, dat, na diens zeer betreurden dood in Aug. van hetzelfde jaar, op zijn zoon Andjigowan overging, waren de broeders gewoon te vergaderen, en een gedeelte ervan was uitsluitend voor de godsdienst-oefeningen bestemd. Hij gevoelde er zich wel op zijne plaats, en schikte zich in veel naar hunne gewoonten en tijden, waarvan hij liefst niet afweek omdat daaraan dierbare herinneringen verbonden konden zijn. Bovendien werd er iederen eersten Maandag der maand bidstond gehouden voor de iutbreiding van het Godsrijk. Hij ontveinsde nochtans niet, dat samenkomsten bij particulieren gevaar loopen iets van hare wijding te verliezen, en dat zij de godsdienstige beweging te veel vasthechten aan persoonlijke gunst of ongunst. Zijne wijze van evangelie-verkondiging bepaalde zich tot het houden van bijbellezingen, omdat „de gemeente meer behoefte had aan bijbelkennis dan aan de bespiegeling van dogmatische onderwerpen,” en hij vond er zich niet alleen in den beginne, maar ook later zeer wel bij. De evangelie-verkondiging kon z. i. niet te eenvoudig geschieden, en, daar hij zich behoorlijk rekenschap gaf van de eigenaardige moeilijkheden, waarmede zij op Java te worstelen had, dacht hij meer na over de middelen om voor de evangelisatie den akker te bereiden, dan over die, welke bij den oogst konden dienen. Voorop stelde hij den eisch van behoorlijke voorbereiding, ook met het oog op de vreemde spreektaal, en den wil om zich zoover mogelijk te verplaatsen in den toestand der hoorders, en dan, mocht in een Christenland een en ander als bekend geacht worden, in zijne omgeving kon dit nog niet geschieden. Hij stelde zich daarbij dus telkens de vraag, niet, of hij opgewekt had gesproken, maar of zijne woorden binnen den kring hunner kennis of vatbaarheid waren geweest. Een goed middel om tegen te hooge vlucht te waken, meende hij gevonden te hebben in zijne gewoonte om de waarheden des Christendoms bij wijze van samenspraak te behandelen, en zich soms tot een bepaald

persoon te richten. Zoo werd hij tevens meer gewaar of hij begrepen was en hoedanig de behoeften waren dergenen, met wie hij te doen had. Voordat hij met zijne bijbellezingen begon, had hij zich gewend om zijne gemeenteleden vroegtijdig op te wachten, en, onder het zelden begeerde, maar uit fatsoen nooit geweigerde gebruik van thee c. a., richtte hij dan het gesprek in naar het onderwerp, dat hij wenschte te behandelen, opdat zijne hoorders een weinig voorbereid zouden zijn. Na afloop der besprekingen van het hoofdstuk, vertoefde hij nog eenigen tijd onder de vrienden, en onderzocht hij met beleid of iets van het gesprokene was blijven hangen, en of het juist was onthouden. De Chineezzen bleven gaarne nog wat praten, en kwamen dan ook wel met tal van andere vragen voor den dag, die hij beantwoordde zoo goed en zoo kwaad het ging. Nam het gesprek niet altijd een godsdienstige wending, hij vond het onoordeelkundig om de gesprekken met kracht en geweld in hunnen loop te dwingen, en met geduld hoorde hij dan alles aan. „Met voordacht”, deelt hij ergens mee, „maak ik mijn spreken zelden lang, daar ik dikwijls in de kerk verveeld ben geworden en bang ben om mijne hoorders te vervelen, en in mijn spreken — hij was een even goed spreker als traag schrijver — maak ik zelden de toepassing. Me dunkt, de verkondiging des Evangelies moet zoo helder, zoo eenvoudig zijn, dat de hoorders zelve in staat zijn de noodige gevolgtrekkingen te maken, en het is mij gebleken, bij verschillende gelegenheden, dat dit de heerlijkste uitwerkingen heeft. Hierdoor wordt elk hoorder voor zichzelf verantwoordelijk, en het resultaat, dat hij verkrijgt, is verkregen door eigen nadenken, strijd en gebed. Deze wijze van doen heeft mij meer met gemeenteleden bekend gemaakt dan wel anders het geval zou zijn. Want hierdoor zijn zij steeds onzeker wat hun voorganger van hen denkt. Daar nu onzekerheid steeds pijnlijk is, houden zij zich steeds dicht aan hun voorganger, waardoor deze ongemerkt met alles bekend wordt en hunne behoeften recht goed leert verstaan”. Dikwijls werd hij getroffen door goede opmerkingen, die zijne hoorders maakten. Zoo zeide eens een Chinees tot hem: „Ik heb overwogen en overwogen, maar de Christelijke godsdienst is veel schooner dan die der Chineezzen. De Chineesche wijzen zeggen: „de godsdienst bestaat uit drie hoofdeischen: hebt uwen koning lief, bemint uwe ouders,

hebt achting voor uwen leermeester". De Christelijke godsdienst heeft ook drie hoofdeischen: hebt God lief, dit is de allergrootste, hebt uwen vader en uwe moeder lief, bemint uwen naasten als uzelf. Dit is veel verstandiger, want hebben wij God lief, dan volgt al het andere als vanzelf." Op een anderen tijd hadden een paar hunner de evangeliën onderling vergeleken, en zij hadden wel degelijk opgemerkt hoe in de verhalen afwijkingen waren. Zoo zaten zij eens weer te zamen, toen een der aanwezigen, die er nog niet over gedacht had om Christen te worden, opstond en sprak: „Ik heb nu tweemaal het (Javaansche) O. en N. Test. gelezen, en het is mij zeer opgevallen dat, terwijl al de profeten in den naam van God spreken, Jezus altijd in Zijn eigen naam spreekt, en Zijn woord steeds begint met: „Voorwaar, Ik zeg u." En als ik goed overweeg, dan kan ik eigenlijk niet zeggen dat Jezus een profeet is. — Hij is veelmeer — Hij is God." Een ander hield de Wijzen uit het Oosten voor Chineezen, omdat volgens de kaart China oostelijk van Kanaän gelegen was. Zoo waren er meer bewijzen, dat zij „zoo heel dom niet waren," en het was er ver van af, dat zij hem maar gelijk gaven, of blindelings volgden; afwijkende overtuigingen verdedigden zij tegenover hem met hand en tand. Door die samensprekingen werd hij eveneens geleid tot de behandeling der gelijkenissen des Heeren, ten deele, omdat Oostersche volkeren zich sterk tot beeldspraak aangetrokken gevoelen, maar ook, omdat hij bemerkte had, dat sommigen, ondanks zich-zelfen, verkeerde denkbeelden er van hadden opgevat, die, bij gebrek aan hulp en voorlichting omtrent de strekking, tot latere moeielijkheden aanleiding zouden kunnen geven. „Ik geloof niet," zoo schreef hij over zijne prediking nog uit Buitenzorg, „dat het voorts raadzaam is om de lieden, met wie wij in aanraking komen, aan te spreken als Mohammedanen of als Chineezen. Wel moet men bij een mogelijke tegenwerping, of bij nader vragen om inlichting, in 't oog houden wat zij zijn. De hoofdzaak, die hun worde voorgehouden, is: „Mensch, gij zijt zondaar, God is rechtvaardig, het eeuwig oordeel wacht een elk, die niet verzoend is met God." En bij hen, bij wie in waarheid het zondaarsgevoel is ontwaakt, zal Jezus eene herberg vinden. Controversen acht ik niet wenschelijk. Zij geven aanleiding tot twist, en de gevatste is er dikwijls de verwinnaar." In zijne prediking te Indramajoe gebruikte

hij nooit ter aanwijzing van den Heiland het Mohammedaansche Isa, steeds Jesoes. 't Gebruik van het woord Isa had hem eigenaardige bezwaren, daar hij van oordeel was, dat het gemakkelijker is met iets nieuws op te treden, dan ingewortelde dwalingen te bestrijden, en omdat in de werkelijkheid de Isa der Mohammedanen een ander wezen is dan de Jezus der Christenen. Voor eenvoudigen vooral achtte hij het een groot voordeel, dat zij hierin als 't ware reeds op den klank, het onderscheid van bedoeling en beteekenis konden vatten. Wat in 't begin slechts een kwestie van gevoel was, werd het hem later van nadenken, en den nieuwen naam prees hij voor den Christeninlander bovendien aan, omdat Hij, die is boven allen, ook den naam niet gemeen mocht hebben met den aan Mohammed zoo ondergeschikten Isa.

Zijne gemeente gaf hem veel reden tot blijde dankbaarheid. Wel was de dood van haar eersteling, Angboenswy, en later die van haar aanzienlijkste, Lim Keng Ho, haar tot zware beproeving, maar zij leerde er door af om vleesch tot haren arm te stellen, en God gaf haar genade. Toen V. d. L. op Indramajoe kwam, telde het kleine kuddeken 17 leden: 6 mannen, 3 vrouwen en 8 kinderen; in 't laatst van '65 had hij er 28 ingeschreven: 10 mannen, 10 vrouwen en 8 kinderen, en het verblijdde hem, dat de vrouwen dergenen, die vroeger waren overgaan, de mannen waren gevolgd, zoodat de gemeente meer vastigheid had gekregen. In het laatst van '67 waren er 34 leden: 10 mannen (onder wie 5 Javanen), 13 vrouwen en 11 kinderen, en, indien iemand gesteld is op de lezing van „treffende” bekeeringsgeschiedenissen uit Indramajoe, in de brieven van V. d. L., die het Orgaan der N. Z. V. heeft opgenomen, is wel een en ander te vinden. Soms had hij een getal van 35 hoorders, meestal Chineezers. Bleef eerst zijne gemeente uiterlijk bijna op dezelfde hoogte, innerlijk kreeg zij meer waarde, en elk lid was „een evangeliseerend Christen.” Had hij willen loven en bieden, hij had het getal zeker kunnen vergrooten, o. a. met Ambonsche Christenen, maar hij deed het niet. Nauwkeurig lette hij op het gehalte dergenen, die na belijdenis des geloofs wenschten gedoopt te worden. Daar de Chinees zoowel als de Javaan geneigd is om in den doop een voorbehoedmiddel te zien tegen allerlei, beijverde ook V. d. L. zich om dengenen, die tot de gemeente wenschten toe te treden, de beteekenis ervan tot de meest mogelijke klaarheid

te brengen. Als hij dan daarover in het breede gehandeld had, zond hij gemeenlijk den doopcandidaat naar huis, met eenigen tijd uitstel, en de vermaning om God licht te vragen. In dien tusschen-tijd bezocht V. d. L. hem nu en dan, en dit deden ook de broeders, die zich daartoe opgewekt gevoelden. Waren zij overtuigd, dat het voornemen ernstig was, dan werd hij in de vergadering gevoerd en openlijk de vraag gedaan of er bezwaren tegen zijne aanneming bestonden. Werd geen bezwaar te berde gebracht, dan stond V. d. L. op en sprak hem aan, zeggende: „Luister, gij staat thans voor God en Zijne heilige gemeente. Wij zijn zwakke menschen, wij zijn verplicht uwe woorden te gelooven, omdat wij U niet in het hart kunnen lezen. Gij vraagt om gedoopt te worden. Dit is een zeer ernstige vraag. Geloofst gij in den Heer Jezus, dan kunnen wij het water niet van u weren. Geloofst gij niet — zie toe en haal geen vloek over u.” Dan liet men hem heen gaan, en, meldde hij zich daarna aan, dan werd hij acht dagen later gedoopt. Meestal geschiedde dit 's avonds, omdat er dan 's morgens nog gelegenheid was, om hem gemeenschappelijk in den gebede te gedenken. Bij den doop, die nieuwsgierigen trok, stonden alle leden op, en, na de belijdenis des geloofs van den doopeling, die knielend werd afgelegd, werd het doopwater hem op 't voorhoofd gesprenkeld, en werd hij plechtig Gode opgedragen. Van lieverlede voerde V. d. L. zijne gemeente tot grooter zelfstandigheid, en hij was tevreden in het beseef, dat de werken Gods klein beginnen om groot te worden. Met groote wijsheid hoedde hij de schapen zijner weide. In hunne zeden en gewoonten en vooroordeelen liet hij hen zoo vrij als het mocht. Toen Angboenswy gestorven was, had hij zich met opzet onthouden van eenige op- of aanmerking over de begrafenis, om met zekerheid het peil hunner Christelijke overtuiging te bepalen, en het deed hem goed, dat de familieleden zich naar de landsgebruiken schikten, om allen noodeloozen aanstoot te voorkomen, in zooverre er geen godsdienstige beteekenis aan te hechten was. En toen Lim Keng Ho, die nog al eens amfloen schoof, en zeer gehecht was aan de urn, gevuld met de afgodisch vereerde asch zijns vaders, hem daarin raad vroeg, gaf hij hem niet regel op regel, maar sprak hij alleen „Heb Jezus lief, en tracht hem meer en meer te leeren kennen”. Had hijzelf niet ervaren, dat, hoe beter de liefde van Christus begrepen werd, des te eer de liefde tot Christus toeneemt, waar-

door alleen de kracht der zonde gebroken wordt? En toen Ong Boegèl, die 2 vrouwen had, wenschte toe te treden, vroeg hij hem eerst na eenigen tijd: „Maar hoe is het met die twee vrouwen?” en ontving toen het antwoord: „Vroeger zag ik daar geen kwaad in, maar thans zie ik, dat ik goddeloos heb gehandeld”, zoodat hij de jongste reeds uit eigen beweging bij hare ouders had teruggebracht, en haar een maandelijksche som gelds toegelegd, tot zij hertrouwd zou zijn. Hoewel het velen verwonderde, dat hij iemand, die een deugdelijk evangelist was, niet aanstelde tot helper, V. d. L. liet het na, geenszins omdat deze de goede verwachtingen had teleurgesteld, of omdat hij van zijne helpers een zelfde behandeling (juister wellicht: mishandeling) vreesde als Vermeer te Tagal ondervonden had, maar omdat in diens leven antecedenten waren, die dit nog bezwaarlijk maakten met het oog op hen, die buiten waren. En toen een zijner gemeenteleden met een Europeesch Christen een twistgesprek gehad had, daar deze weigerde Abraham eenen profeet te noemen, keurde hij dit laatste af, omdat het aan vroegere Mohammedanen noodeloos ergernis gaf en het tegen de Oostersche wetten van beleefdheid streed, om een groot man eenvoudig bij den naam te noemen, en hij het beter oordeelde om van den Aartsvader, wiens biografie alleen zuiverder moest worden, zoo te spreken als reeds onder het volk gewoonte was. ¹⁾ Het afgedwaalde schaaap zocht hij op in de struiken en heggen, zooals dien man, die der gemeente ernstige bekommering gaf door zich geheel te verliezen in de dingen der wereld, maar die, door het inslaan van den bliksem in zijne woning weer tot inkeer gekomen, nu met vrouw en schoonmoeder tot de gemeente teruggevoerd werd. Een groot geschenk in grond voor een kerkgebouw, dat eerst tijdens den zendeling Zegers verrees, aanvaardde hij pas van den schenker, toen het hem duidelijk was geworden, dat het alleen uit liefde tot den Heer was aangeboden, en op gaven of legaten voor zijne Vereeniging wilde hij nimmer speculeeren, daar hem volkomen onbaatzuchtigheid in de Indische omgeving en bij Chineezers de beste aanbeveling was voor de louterheid van eens zendelings bedoelingen. De gemeente was hem zeer aanhankelijk, en zij had hem lief

¹⁾ Eene vingerwijzing naar Gen. XX : 7 zou hier echter in eens afdoende zijn geweest.

om zijne trouw en belangeloosheid, zoodat, toen hij in Nov. '66 zeer ongesteld was door zware koorts, hij zoowel van die zijde als van die der Europeanen, met wie hij op goeden voet was gekomen, de meest mogelijke hartelijkheid ondervond. Na zijne herstelling schreef hij dan ook: „Elken dag kwamen er twee van de edelste uit het midden der Chineezzen, om mij op te passen — en hunne gesprekken waren voor mij een rechte zielsverkwikking. Ja, goedertieren is de Heer; te midden der kastijding laat Hij zien, dat Hij een Vader is”.

Terstond na zijne vestiging te Indramajoe had V. d. L. ook eene school geopend, zoowel voor Europeesche als voor Chineesche kinderen, en, indien het gelukte, ook voor die van inlanders. De Europeanen waren hierover zeer verblijd, en hij deed het om aan hunne kinderen tegenwicht te geven bij den verderfelijken omgang met de Javanen, en hen op te voeden in de vreeze des Heeren. De ouders moesten het zich getroosten, dat hij zijne lessen met gebed begon, en daarna een gedeelte der H. Schriften besprak. Tevens maakte hij het tot eene verplichting, dat de kinderen der Europeanen, die de school bezochten, des Zondagmorgens geregeld naar de kinderkerk (catechisatie) zouden gaan, die hij dan in de school hield. Dit ging niet altijd even voorspoedig. Soms waren er slechts 2 kinderen, maar later lieten de moeders en anderen zich daar ook wel eens zien. Hij zag zich weldra van de Europeesche jeugd omringd, en den weg tot het ouderhart vond hij door de kinderen. Naar zijn beste weten onderrichtte hij iederen morgen van 8 tot 12 uur zijn volkje in de vakken van gewoon lager onderwijs, en zijne discipelen, wier aantal nu en dan tot 12 klom, waren inderdaad op eene school „met”, hier ook „naar” den Bijbel. De beginselen der Vereeniging C. N. S. bracht hij in toepassing, en menigmaal slaakte hij den wensch, dat zij zich ook over Indië ontfermen mocht. Zelfs meet- en stekunde behandelde hij met de verstgevorderden. De kleintjes kregen er tot geheugen-oefening, in plaats van zoutelooze versjes, psalmen en gezangen te leeren; de oudsten maakten, naast opstellen over vaderlandsche geschiedenis, ze ook over personen des Bijbels, en eerst aan hen, die vlot konden lezen, gaf hij de Heilige Schrift in handen, daar deze, als leerboek tot lezen gebruikt, allicht tegenzin zou verwekken, en omdat hij het bovendien gruwelijk vond, om de namen van God en Christus al haspelend te hooren uitspreken.

In den tijd van 12 tot 3, later slechts tot 2 uur, gebruikte hij zijn middagmaal, dat hij uit het logement tegen vergoeding ontving, rustte hij een weinig uit, of ging hij tot zieken, of maakte hij geneesmiddelen gereed, of zag hij wat na voor de middagschool, die tot 6 uur duurde, en door Chineesche kinderen werd bezocht. Dit moeilijke en vermoeiende werk getroostte hij zich voornamelijk met het oog op de toekomst. Met 3 kinderen begon hij, tot 17 groeide hun getal allengskens aan. Daar de meesten uit de min gegoede klasse waren, en niet tot zijne gemeente behoorden, moest hij hen met kunst en vliegwerk bij elkaar houden. Zij mochten niet door te strenge tucht worden afgestooten, hoe noodig soms ook doortastende maatregelen bleken om orde en reinheid te bevorderen; geduld moest hij oefenen, om hen door lankmoedigheid en vriendelijkheid te behouden; de ouders, die alleen oog hadden voor hetgeen dadelijk profijt gaf, zonden de kinderen meestal niet gaarne, en om hen te winnen, en zijne leerlingen niet te verliezen, gaf hij zelfs aan ouders, wier zonen anders met koopwaar liepen, eenig geld om hen schadeloos te stellen voor het schoolbezoek. De avonden hield hij, zoo goed hij kon, een weinig vrij om te studeeren en om op de hoogte te blijven van het nieuws van den dag. Liefst nam hij dan boeken over werktuig- en natuurkunde ter hand, om later den inlander allerlei dingen duidelijk te kunnen maken, terwijl hij om den Chinees, die „de wetenschap der wereld” hoog achtte, de aardrijkskunde niet vergat. Maar huis- en ziekenbezoek, dat hij bijna alleen in den avond kon doen, daar hij anders bezet was, en godsdienstoefeningen namen vele uren in beslag. Europeanen zoowel als anderen lieten hem reeds spoedig bij hunne zieken roepen. Zware dagen doorleefde hij te Indramajoe, als epidemiën van kinkhoest, die hem eens dwong om zijn school te sluiten, of van mazelen, of van pokken, of van cholera er heerschten. Omdat de geneesheer van Indramajoe dikwijls van huis was, om toezicht te houden op de vaccinatie in die afdeeling, werd V. d. L. van alle zijden om hulp aangeloopt. Hij deed steeds wat zijne hand vond om te doen, en hij had in dat drukkende, alle kracht afmattende klimaat van Indië tijden, dat hij in 10, 12 dagen niet uit de kleeren, niet op zijn bed kwam. „Ik ben hier èn zendeling, èn schoolmeester, èn dokter, èn ziekenbezoeker,” dus berichtte hij, „en ik heb haast geen gelegenheid om te schrijven.” Ten laatste had hij zelfs niet één’ enkelen avond meer vrij; maar, hoe meer

hij te doen kreeg, des te meer kon hij verrichten. Overal kwam hij, en waar hij kwam, als geneesheer, of schoolmeester, of vriend, V. d. L. liet den zendeling nimmer te huis. Hoe menig zondaar heeft hij met tranen vermaand tot bekeering, aan hoevele ziekbedden gewaakt en gebeden, en de lijdenden gewezen op den Medicijnmeester der zielen. Zijn gedurig gebed in die dagen was: „Heer, geef mij toch een krachtig lichaam, maak mij getrouw, geef mij den geest van bedachtzame wijsheid.”

Met de Europeanen, onder wie zijn goed gerucht uitging, kwam hij steeds meer en beter „en pays de connaissance.” Had V. d. L. begrepen, dat, zou de zending het worden, de zendeling moest trachten om zich populair te maken, hij had dit van den beginne mogelijk geacht, zoo de zendeling er slechts naar streefde om practisch te zijn, en hij was er van overtuigd, dat het ware Christendom steeds praktische lieden vormt. De publieke opinie, wij zagen het reeds, was in de Indo-Europeesche maatschappij der zending en haren jongeren niet gunstig. Dat zij zoo in kwaad gerucht stond, schreef V. d. L. echter niet alleen toe aan de ongodsdienstigheid van Insulinde's bewoners, die onverschillig moesten worden tegenover het Evangelie, dat zij niet begeerden te kennen, en bij wie het nuttigheidsbeginsel veelal de drijfkracht was van hun rusteloos en ongerust jagen naar geld of positie of eer, maar hij weet het ook aan „de uitwassen aan den heerlijken boom der zending, die openbaar waren geworden in mannen als Harthoorn, Ten Zeldam Ganswijk en anderen.” Bovendien meende hij, dat het heimelijk zelfbedoelen, 't welk tot in de berichten van z.g. „goede” zendelingen wel eens doorstraalde, dat de speculatiegeest van zendingscorporaties naar eigene uitbreiding, meer dan naar die van het Koninkrijk Gods, dat de ophef, die van bekeeringen gemaakt werd, der wereld niet verborgen kon blijven, en gereede aanleiding gaf tot minachting van het goede werk. Noemde hij de smadelijke houding zijner landgenooten tegenover de zendelingen, die door hen behandeld werden als paria's, onverantwoordelijk, hij zag tevens hoe dergelijk gedrag een verkeerden indruk moest teweegbrengen op den slimmen Chinees en den oplettenden Javaan. Dat gemis aan eenige welwillendheid, aan een weinig vertrouwen tegenover, die volslagen impopulariteit van de zending hinderden hem, en althans aan hem heeft het niet gelegen, zoo de meening over de zendingszaak niet veranderd werd. Hij heeft ge-

tracht om het vertrouwen te winnen, en het te Indramajoe gewonnen ook. Echter deed hij daarin z. i. niets anders dan „den plicht van een' zendeling, die elke gelegenheid behoorde aan te grijpen om met anderen in contact te komen, zonder zich ooit te assimileeren; die waarlijk populair moest zijn en het zou worden, als hij het inderdaad goed meende met zijn' evenmensch, als hij diens heil wenschte te bewerken met opoffering van zichzelf.”

Zonder leven te maken ging V. d. L. te I. zijns weegs, en hij liet overal een lichtend spoor na. Ofschoon hij in zijne houding deed uitkomen, „dat, gelijk de zending niet van deze wereld is, ook de zendeling er buiten staat, om op de wereld te werken,” en dat hij „zich niet met haar vermengen mocht,” hij stelde het zeer op prijs, als de „grooten der aarde” hem welwillend behandelden en zijn werk waardeerden. Bezoeken van ambtenaren op zijne school wachtte hij gaarne af, en hun lof deed hem goed; erkenning van verdienste door een ass.-resident als de heer Servatius stelde hij op hoogen prijs. En toen deze zijne hulp ingeroepen had tot nieuwe regeling van het Goevernements-onderwijs; en hij later tot lid der commissie voor het klein-ambtenaars-examen benoemd was, nam hij deze onderscheidingen met dankbaarheid aan. Hij op zijne beurt bleef nooit achter om eere te geven, wien eere toekwam, terwijl hij wederkeerig eischte, dat men hem vrijheid zou laten in zijne beschouwingen, die hem bijv. verboden om ooit des zondags naar recepties van hooggeplaatste ambtenaren te gaan, al werden zij ontstemd door zijn wegblijven. Door zijne vele bezigheden moest hij zich bij zijn Hoofdbestuur telkens verontschuldigen om zijne nalatigheid in briefwisseling. Groote gebeurtenissen had hij niet mede te deelen, en de „kleine” voorvallen waren gewoonlijk aan elkander gelijk. Tevens schreef hij hierom niet veel, omdat, bij de herhaalde mededeelingen van het kleine, waarin hij als Christen het wolkje als eens mans hand zag, dat het teeken was van milde plasregens, de zaak der zending zoo spoedig op den achtergrond kan treden, en de persoon des zendelings op den voorgrond.” Open, rond en mannelijk was steeds de toon van zijne brieven. Hij hield niet „van de staatkunde, om in zijne brieven een' slag om den arm te houden.” In de correspondentie van bestuur en zendelingen moesten zij elkander lezen in het hart. Derhalve was hij steeds verlangend naar brieven aan hem persoonlijk gericht, met antwoorden op zijne

vragen, met raad over zijne bezwaren, en toonde hij zich weinig ingenomen met algemeene zendbrieven, die van post tot post gingen. Daarvoor konden de zendelingen wel dankbaar zijn, maar niet één hunner was voldaan er mede. In het Orgaan zijner Vereeniging schreef hij niet veel. Bij voorkeur schreef hij vertrouwelijk. In die mededeelingen jaagde hij, zooveel hij kon, „naar groote voorzichtigheid,” en, berichtte hij iets in het Orgaan, hij stelde het „met eene dubbele mate van waarheidsliefde” op. Van veel, van ondoordachte publiciteit was hij een groot vijand, omdat zij de zending te zeer schaadde. Zelfs in zijne eigene omgeving sprak hij weinig over de gesteldheid zijner gemeente, en over hare uitbreiding, en hij deed het uit bedachtzaamheid, „omdat het zuurdeeg stilte en tijd noodig heeft, om het deeg te doortrekken.” Beschouwingen over de toekomst leverde hij uiterst zelden, want hij begreep zoo dikwijls zelfs niet eens het heden; tegen onberaden ijver waarschuwde hij telkens, opdat „de schijn niet zou worden aangenomen van den Almachtige te dwingen;” „langzaam en organisch” wilde hij de ontwikkeling van het uitgestrooide zaad. „In volharden ligt kracht,” zoo luidde zijne leuze. Met kalmte, meer nog door „doen” dan door „zeggen” begeerde hij het Evangelie bekend te maken, met geestdrift, doch zonder opwinding; geen stap mocht voorwaarts gezet worden, dan als de zending zich volkomen rekenschap gegeven had van die daad en hare waarschijnlijkke gevolgen. „Wel zegt ieder, die zending zegt, strijd, en deze strijd zal ook op Java niet uitblijven, máár — eerst kracht krijgen, dan vechten.” Hij wenschte „te handelen, als handelen noodig was, anders — wachten.” Over het algemeen had men, zoo meende hij, in Holland eene verkeerde voorstelling van de evangelisatie op Java, en die verkeerde voorstelling, welke alleen door een paar jaren praktijk kon worden weggenomen, maakte, dat men den zendeling veel moeite berokkende. Wat gezegd werd van de Tweede Kamer: „Zij regeert den Javaan zonder hem te kennen,” was z. i. ook wel eens de fout van zendingsbesturen ten opzichte der evangelisatie. Onverdeeld wijdde hij zich aan den dienst van zijnen Heer, en hij sloeg geene gelegenheid af, om van Hem te getuigen. Bij Europeanen werd hem nu en dan de pendoppo (overdekte veranda) der woning ter godsdienstoefening ingeruimd bij Christelijke feestdagen, of op Oud- en Nieuwjaar, en hij liet zich nooit te vergeefs uitnoodigen om te spreken. De opkomst

was dan gewoonlijk uitnemend, al wist men, dat hij spreken kon met macht, en harde waarheden in het publiek en onder vier oogen durfde te zeggen, waarbij echter de oprechtheid zijner bedoelingen door niemand werd in twijfel getrokken. Zoo verzocht hij ook wel Europeanen bij zich aan huis en las dan met hen de werken van onze beste dichters. Maar het liefst was hij bezig met zijnen eigenlijken arbeid, en had hij vroeger, met de meesten in Holland, te veel „in de poëzy der zaak” geleefd, in Indië had hij het „proza” leeren kennen. Hij beklagde het, dat de zendingsvrienden er al te lang in het tijdperk der jeugd bleven en bij droomen en bespiegelingen leefden. Ook hij had bij zijne voorbereiding Romeinen I gelezen, en bij de overpeinzing ervan over de zonden der heidenen gegruwd, terwijl hunne ellende zijn gebed had vermenigvuldigd, maar, toen hij eenigen tijd op Java geweest was, en den inlander niet langer van het papier, maar in werkelijkheid kende, huiverde hij nog meer voor hunne zondigheid. Toen had hij moeite om die menschen, die hij niet, zooals gewoonlijk geschiedde, wilde behandelen op een’ toon van gezag, te blijven liefhebben, niet met „sentimenteele liefde, die hen aanmatigend en brutaal maakt,” maar met nuchter, sterk medelijden. Bij zijn werk vergat hij niet, „welk een wonderlijken indruk het op de inlanders moest maken, dat een Europeaan zich onder hen neerzette met het uitgesproken doel, om zielen te winnen voor zijn’ profeet, een indruk even wonderlijk voor hen, als het bijv. voor Hollanders zou zijn, indien een Turk hen riep tot bekéering naar Mohammed.” Naar resultaten der zending wilde hij liever nog maar niet gevraagd hebben, doch naar trouw, naar methode! „Och, dat ik niet meer kan doen, en dat ik mijn werk niet beter doe!,” zoo zuchtte hij dan, al nadenkende. En aandoenlijk is het om op te merken, hoe in V. d. L.’s dagboek, dat hij zeer ongeregeld, slechts voor zichzelf bijschreef, en dat hij inderdaad „Dagboek mijner goede werken” had mogen noemen, gebed op gebed wordt aangetroffen om vergeving van zonden, om grooter volharding, om het wijze hart, dat zijne dagen telt; hoe hij zich telkens verootmoedigt voor God, als hij zich geneigd gevoelt om zich op het kleinste te verheffen. Met hart en ziel was hij zendeling, en, al had hij tijden van groote zwaarmoedigheid, van bangen zielestrijd, al worstelende won hij in krachten. Na iederen nacht, hoe zwaar, hoe dicht, ging hem als Jakob te Pniël de zon weer luisterrijk op. Steeds beter begreep hij Gods wegen met hem, zoodat hij

eens in de blijdeste verrukking uitriep, niettegenstaande hij in zijne eenzaamheid zooveel ontbeerde: „Thans heb ik geene wenschen meer voor mijzelfen; alle krachten van geest en ziel en lichaam zijn op dit ééne punt gericht: de verheerlijking van Gods naam in de zending. Hierin gevoel ik mij gelukkig, gelukkiger dan ooit.”

Ook onder de inlanders had V. d. L. een' goeden naam. Niet minder dan door zijne hulpvaardigheid zonder ophouden, om hen tot in hunne ellendigste, besmettelijke krankheden te verzorgen, was hij in hunne achting gerezen door een bijzonder voorval. In '67 nl. zouden om een' moord een dertiental personen hun vonnis ondergaan; 12 waren ter dood en 1 tot dwangarbeid veroordeeld. Nauwelijks had hij vernomen, dat er 12 ter dood veroordeelden in de gevangenis te Indramajoe zaten, of hij verzocht en verkreeg toegang tot hen. Zoo dikwijls zijne bezigheden het hem verloofden, ging hij er heen, en trachtte hij hun aan het verstand te brengen, dat het eenige middel om nog aan het doodvonnis te ontkomen bestond in de aanbidding van een verzoek om gratie aan den Gouverneur-Generaal. Zij verzochten hem ten laatste, om dit op te maken, en met haast spoedde hij zich naar huis om de 12 „zegeltjes” te schrijven. Maar toen hij den volgenden dag er mee terugkwam, wilde de eene vóór, de andere na niet teekenen. Lodan, hun hoofd, had hun wijs gemaakt, dat het rekwest slechts een valstrik was om een bewijs van schulderkenning te verkrijgen. Intusschen was de termijn om gratie te vragen bijna verstreken. „Ik had meer dan met Lodan diep medelijden met de overigen,” zoo verhaalt V. d. L., „vooral met zeven van hen, die nog jong waren en aan den moord geen feitelijk deel hadden gehad, maar alleen de rijtschuur van den in huis vermoorde hadden leeggeplunderd, en die me in eenvoudigheid des harten vraagden: „Maar moet ik dan voor het stelen van eenige bossen padie gehangen worden?” Buiten hen om, vroeg hij, per telegraaf, toestemming van den G.-G. om in hunne plaats genade te vragen, en toen dit na blootlegging der redenen, waarom *zij* het niet deden, was toegestaan, kregen het 11 van de 12, en werd de straf in dwangarbeid verwisseld met een half uur tentoonstelling onder de galg. Alleen voor Lodan bleef het fiat executie gehandhaafd. Bij de voltrekking van diens doodvonnis gaf V. d. L. een groot bewijs van onversaagdheid. De assistent-resident en de voornaamste Europeesche en inlandsche autoriteiten waren ter rechtplaats tegenwoordig, en V. d. L. was mede verzocht.

Deze, die toen geheel onder en met het volk leefde, en alzoo meer dan anderen hoorde van de stemming der bevolking, had gisting in de gemoederen bespeurd en na onderzoek vernomen, dat men van plan was om eene paniek te doen ontstaan, en Lodan te bevrijden. Terwijl dan alles rondom het schavot geschaard is, en de pradjoerits (inlandsche soldaten) nauw aaneengesloten de strafplaats omringen, ziet de op alles voorbereide V. d. L. van zijne verhevenheid een' der pradjoerits in het gras vallen, zijne piek breken en eene soort van toeval krijgen, een meermalen voorgekomen geval bij beraamde opstootjes. V. d. L. springt onverwijld van zijnen zetel, dringt door de menigte naar den soldaat, geeft hem een klinkenden klap om de ooren, levert hem over in de handen van de wacht, grijpt de gebroken piek en legt ze op de tafel van den ass.-resident neer. Dit alles moet in een ommezien zijn geschied, en slechts door zijn moed en zijne tegenwoordigheid van geest had de lont der kwaadwilligheid den tijd niet om het buskruit der hartstochten des volks te ontsteken. Een oogenblik later was de beruchte hoofdman niet meer. Zijne vrouw wilde het lijk niet eens in haar huis ontvangen; zijne oude moeder ontfermde zich zijner en liet hem begraven. Op den dag, dat V. d. L. gratie voor de 11 ontvangen had, verzekerde de ass.-resident hem, dat deze daad meer voordeel aan de zending zou brengen dan 15 jaar arbeids, waarop V. d. L. eenvoudig antwoordde: „Toen ik de zaak op touw zette, dacht ik niet aan voordeel, dacht ik alleen aan het lot der veroordeelden.” Had de heer Servatius te sterk gesproken, de daad zelve was den gemeenen inlander nochtans niet verborgen gebleven. Terzelfder tijd toch hield men elkander het raadsel voor: „Wie is de rijkste man te Indramajoe?” en het antwoord er op luidde: „De zendeling V. d. L., want hij heeft elf menschenlevens gekregen.” En op zijne tochten in den omtrek ondervond hij daarna dikwijls groote voorkomendheid. Zoo hielp hem kort daarop onder moeilijke omstandigheden een Moslemsch wadana (districtshoofd) aan postpaarden en maakte de opmerking: „Och ja, menschen als hij behooren altijd geholpen te worden; zij zijn wel op aarde, maar hun hart is den hemel.”

Evenwel, de geringe resultaten der zending op Java en onder de Javanen konden ook hem niet ontgaan. Hij schreef dit aan de eene zijde toe aan eene liefde, die op menige plaats gehandeld had zonder verstand, zonder plan en zonder orde, maar aan den anderen

kant, zoo vroeg hij zichzelf af: „Hoe zou er ook hoop kunnen zijn van voorspoedig slagen bij den inlander, terwijl de Europeaan verwaarloosd wordt, en de afstammelingen der Europeanen veronachtzaamd zijn?” Hij vond het „o zoo partijdig, o zoo snood om den een boven den ander te trekken, daar allen den Zaligmaker behoeften,” en hij kon het maar niet goedkeuren, dat zendelingen werden uitgezonden met de bepaalde instructie: „Gaaf en brengt het Evangelie aan Soendaneezen of Batta's”. „Welke aanspraken,” zoo was hierbij zijne vraag, „welke aanspraken kunnen bijv. de Soendaneezen laten gelden boven de Javanen, de Javanen boven de Chineezen, de Chineezen boven de Afstammelingen, om als meer gerechtigd tot de kennisname van het Evangelie te worden beschouwd? Het hart van den Christen moet gelijke mate van liefde en medelijden hebben voor en met een iegelijk, die buiten Christus leeft. Een zending legde zijnen hengel in alle wateren, en of een visscher een voorntje of een' baars, dan wel een' karper aan den haak krijgt, dat moet hem hetzelfde zijn: een visch is een visch, en voor eenen zending is — eene ziel eene ziel.” Een verkeerden weg noemde hij het, om scheiding te maken tusschen menschen en menschen, voor wie God dezelfde zon deed opgaan en dezelfde zaligmakende genade had. Hij zag het ook wel, dat er nog weinig verschijnselen waren, die bewezen dat de zoo onaandoenlijke Javaan rijp was voor het Evangelie, maar hoopte tevens, dat, als de Javaan rijp was, de apostel van Java zich niet zou laten wachten. Hij beschouwde „het als een grooten misslag, dat de Afstammelingen voorbijgezien werden bij de evangelisatie.” „Uit den aard der zaak toch,” zoo zeide hij, „verkeert de Europeaan bezwaarlijk met den Javaan, die tegenover hem achterdochtig is. Het inlandsch kind daarentegen, dat tusschen Javaan en Europeaan staat, vormt den overgang tusschen beiden. Zooals de Afstammelingen gewoonlijk waren, werkten zij wel zeer nadeelig op den inlander, en was hun Christendom zonder eenige waarde — had hij niet, om één staaltje bij te brengen, een' ouderling ontinoet, die het onderscheid tusschen Islam en Christendom niet begreep, en na de uitlegging met onverstoorbare kalmte zeide: „Nu vat ik het, de Javanen zeggen *Mohammed* en de Europeanen zeggen *Jezus*” —, bracht hun wandel het Evangelie integendeel in nog slechter reuk, maar hij had hoop, dat zij bij verandering van hun treurigen toestand der zending van onberekenbaar nut konden worden.

„Vergeet daarom de Afstammelingen niet,” zoo vermaande hij, „acht mijnen raad in deze zaak niet gering. Ontferm u over hen. Waak tegen Rome, dat zich hun lot aantrekt, en in stilte reeds menigeen hunner heeft gewonnen. Nog een 25tal jaren, en al de klerkjes en mindere ambtenaren zijn Roomsch. Ik heb meer gezien dan anderen, daarom weet ik ook meer van deze dingen. Zij hebben wel weinig veerkracht, de meesten zijn zelfs de negatie van hetgeen goed is, maar er kan van hen iets goeds worden gemaakt. Door onderricht kan men hen op de hoogte der ontwikkeling van Europeanen brengen, en zijn zij voor Christus gewonnen, het zal eene aanwinst zijn voor de zending.” V. d. L. had dan ook in '68 te Batavia den heer Cornelis hooren prediken. Hoe wist deze, naar zijn oordeel, de harten zijner gelijken te roeren, en hunne aandacht te boeien; met welk een kracht en gloed en tevens hoe zacht en liefelijk was zijn woord! Iets had ook V. d. L. voor hen kunnen doen. In '66 reeds was hij begonnen met aan 2 hunner des avonds les te geven, (natuurlijk gratis, gelijk al wat hij deed), opdat zij niet geheel aan zichzelf zouden zijn overgelaten. Toen hij later tot lid der examencommissie was benoemd, en er te Indramajoe niemand was, die gelegenheid of genegenheid had om de aspiranten te helpen, had hij, ofschoon met de handen overvol, hun al zijn beschikbaren tijd geschonken, en zoo zaten dan 's avonds na zes uur bij hem op de schoolbanken de commiesontvanger, en de zoutverkooper-pakhuismeester, de deurwaarder en verscheidene klerken van den assistent-resident. Bovendien kwamen er af en toe Chineezzen en Javanen bij. Wat waren zij hem erkentelijk voor zijne onbaatzuchtige hulp; hoe rees die nederige, Europeesche zendeling in hunne schatting! En hem was het tot groote blijdschap, dat hij op die wijze een middel gevonden had om verscheidene jongelieden uit eene diepte van zedelijke ellende op te heffen. Met dank aan God mocht hij zien, dat van degenen, die hij geholpen had, allen, op één na, maatschappelijk terecht zijn gekomen, en uit den mond van een hunner vernam hij zelfs het oprechte getuigenis: „Voordat gij hier waart, mijnheer, was ik steeds op verkeerde plaatsen; maar gij hebt mij geleerd om te bidden, en nu heb ik kracht om de verleiding te ontvlieden.” Voor niet weinigen hunner was hij als een biechtvader. Al zeide hij hun metforschheid de hardste dingen, al wondde hij hen op de gevoeligste plaatsen, zij bogen voor hem het hoofd, daar zij ge-

voelden, dat althans hij het wel met hen meende. Dat zij, die gewoonlijk hun eigen weg konden gaan, afweken van het rechte pad, het verbaasde hem niet, want hij had zelfs voor leerjongens, die bij hem woonden, te waken dat zij 's nachts niet heimelijk wegslopen. Hij loofde er God voor, dat hij nog iets meer had dan kennis van den weg der zaligheid, dat hij ook in het onderwijs kon van dienst zijn met het „weinigje wetenschap,” dat zijn eigendom was.

Fijnheid van beschaving, juistheid van vormen niet minder dan kennis van moderne talen achtte hij bovendien gewenscht voor den zendeling, die onder alle standen moest verkeerén, en tegenover niemand fiasco mocht maken. Wist hij ook wel, dat men in de zending dikwijls te veel ziet op intellectueele gaven, en dat hoofvereischte is getrouwheid, als uitvloeisel van een hartelijk, eigen geloof, hij toch zou wel doctor hebben willen zijn in alle vakken van wetenschap. En even geestig als afdoende is zijne bestrijding van hen, die geen behagen hadden in een' wetenschappelijk gevormden zendeling, en durfden vol te houden, „dat de arbeid van een geleerde als Medhurst minder gezegend is geweest dan die eens ongeleerden Grims.” „Zeker,” zoo zeide hij, „voor 't aangezicht Gods zijn geleerd en ongeleerd allen gelijk, maar in de praktijk van het leven is het me toch steeds voorgekomen, dat er een groot onderscheid bestaat tusschen een woord van prof. Doedes en dat van een oefenaar. Als ik ziek ben, heb ik liever prof. Tilanus bij mij dan een scheepsdokter, maar daarom ontken ik nog niet dat de smid van Feijenoort een specifiek middel heeft tegen beenwonden. Ik geloof zelfs, dat het kan gebeuren, dat het woord van een kind meer uitwerking heeft op 't gemoed eens verhardén zondaars dan al de diepzinnige gedachten van vele geleerde heeren. Maar daarom zou ik noch den smid van Feijenoort willen maken tot eersten geneesheer in het ziekenhuis, noch het kind willen aanmerken als een boven allen uitnemend middel tot uitbreiding van Gods Koninkrijk. Weet gij, wat mij leed doet? 't Is dat ik niet meer kennis heb; elk oogenblik gevoelde ik dit gebrek. Neen, om onderwijzer te spelen moet men meer weten dan een gewoon mensch, en om een goed zendeling te zijn, moet men een levende catechismus zijn, met dit onderscheid dat de inlander en de leerling vraagt, en de zendeling antwoordt. Eerlijk gezegd, 't spijt me, dat mijn opleiding niet beter is geweest, dat ik niet met meerder ijver ge-

bruik heb gemaakt van de middelen om mij te bekwamen."

V. d. L.'s zenuwgestel werd door al zijn afmattenden arbeid dikwijls zeer geschokt, en, al veroorloofde hij zich de hem gaarne toegestane weelde van een bendy met paard, zijn schoolonderwijs, zijn ziekenbezoek, zijn herderlijk werk, zijne buitengewone lessen noopten hem nu en dan tot gedwongen rust, als zijne krachten „strike" maakten. Dan deed een kort verblijf te Batavia of elders, waar de rust den vorm aannam van gewijzigden arbeid, hem goed. Zoo ging hij dan ook in November '68 onverwachts eenige weken naar Batavia. Zijn vriend Dr. Van Waesberge had hem dit reeds lang aangeraden, omdat V. d. L. in een toestand van ziekelijke overspanning verkeerde. Maar V. d. L., die daartegen om financieële redenen bezwaar had — „zet eens een vuist, als gij geen hand hebt" — kreeg het aanbod om iemands familie daarheen te geleiden, en toen volgde hij den door God hem gebaanden weg. Te Batavia logeerde hij bij den heer Mr. Anthing, wiens vrijwillige werkzaamheden hem niet onbekend waren, en in wiens plaats hij toen bijbellezingen hield voor Chineezers, Javanen en Maleiers. Beter dan vroeger kwam hij er op de hoogte van de christelijke inrichtingen, die er bestonden. Hij bemerkte ook hoe groote behoefte er was aan iemand, die als het hoofd van alles zou kunnen optreden en de verspreide en verbrokkelde krachten verzamelen, eene taak, even zwaar en veelomvattend, als dringend noodzakelijk. „Eenheid, eenheid behoort daar en elders te komen; anders breekt zoo gemakkelijk de een af wat de ander opbouwt en Batavia moet voor Indië worden wat Jeruzalem voor Israël was: het brandpunt van den godsdienst. Daar legt Rome het voor zich zelf reeds lang op toe." De liefde, hem betoond om zijns werks wil, en het gemeenschappelijk geloof verwikten hem er naar lichaam en ziel, zoodat hij, toen hij wilde terugkeeren, en door veranderden stoombootdienst gedwongen was er nog eene halve maand te vertoeven, daarover niet zeer verslagen was. Doch weldra vernam hij, dat de cholera te Indramajoe woedde, en dagelijks 20 en meer slachtoffers velde. Toen verlangde hij sterk naar zijne post terug, eerst dan, onder de broederen, zou weer zijn geweten volkomen gerust zijn. Te Indramajoe teruggekeerd, vond V. d. L. er de verslagenheid groot, „lijden en strijd begonnen opnieuw," en hij was spoedig weer midden in al zijn werk. Zijne gemeente vertroostte hem door het leven des Geestes, dat er gezien

werd, en in verscheidene voorbeelden kon hij aantoonen, dat het geloof inderdaad meer was dan „eene aangeleerde les.” Van een Arabier, die hem, wonder boven wonder! geneesmiddelen kwam vragen voor zijn kind, hoorde hij het merkwaardige getuigenis, dat het gemakkelijk was om met de Christen-Chineezzen handel te drijven, omdat zij bang waren voor den eed, maar dien ook hielden, als zij gezworen hadden. Op zijne school brachten zelfs een paar inlandsche hoofden hunne zoons, en de wadana zond hem ook zijn dochttertje, eene daad toen op West-Java eenig in haar soort, omdat de inlander weinig op heeft met het onderwijs van jongens, geheel niets met dat van meisjes. Door het vertrek van Dr. Waesberge naar Madioen, werd ook zijne geneeskundige practijk nog drukker dan te voren, en leed V. d. L. een belangrijk verlies, omdat deze mannen, bij veel dat hen van elkander scheidde, elkander hooge achting toedroegen. Bovendien verstrekke de geneesheer den zendeling tegen eene som van f120 's jaars, door V. d. L. uit eigen zak bekostigd, alle noodige medicijnen, en bood hem in moeilijke gevallen hulp, terwijl hij den armen der gemeente ter wille was, indien zij hem prefereerden boven V. d. L. Maar zoo doende, werd V. d. L. weer spoedig o zoo moede, en „gelijk een daglooner hijgt naar den avond,” — het waren zijne eigene woorden — „zoo hijg ik naar rust, en zie ik met verlangen uit naar eene oase in de woestijn mijns levens.” Wel had hij nu en dan verkwikkingen, die hem wat opbeurden, als hij bijv. den zoon van eenen Christen-Chinees, die door een losbandig leven in hevigen graad besmet was geworden, in zijne woning eigenhandig had opgepast, aan de maatschappij mocht teruggeven en onder geestelijk toezicht kon houden, of als hij geestverwanten ontmoette, maar de moedige, onvermoeide man van vroeger werd hij ook na zijn laatste uitstapje niet meer. Geen wonder!... 't Was zonder zelfverheffing, dat hij mocht schrijven, en ook van dit vertrouwelijk schrijven kan het zegel nu wel worden verbroken: „Had ik mijzelfen willen zoeken, mannen broeders, ook dat had ik kunnen doen, maar, al was 't dan ook zeer, zeer van verre, ik heb getracht Paulus na te volgen. En ronduit gezegd, ik heb hier om mijn werk honger geleden, en een hoofdoorzaak van mijne zwakte in de laatste jaren is gebrek aan behoorlijke voeding.” Te Indramajoe vermoedde men het ook wel, dat hij zich het noodigste onthield, om der N. Z. V. uitgaven te

besparen, en om zich over ellendigen te erbarmen, maar hij wilde het voor niemand weten. Zelfverloochening was zijn dagelijksch brood geweest, en de vele kleine verdrietelijkheden hadden hem afgemat. „Een groot gevaar, eene groote ramp hebben iets dat den moed opwekt, iets dat aandrijft om met alle standvastigheid te worstelen; die kleine onaangenaamheden des levens maken zenuwachtig en troosteloos, en men heeft bewaring noodig om niet uit te roepen: „Wat voordeel heeft de mensch van al zijnen arbeid, dien hij arbeidt onder de zon?” Hij begon te verlangen naar Holland, naar de Bestuurders zijner Vereeniging, aan wie hij zooveel te verhalen had, naar betrekkingen en vrienden uit vroeger dagen, naar nieuwe kracht en frisscher bloed!

Toen men in '69 hem nog eens weer gepolst had over de plaatsing van een' tweeden zendeling te L., herhaalde hij zijne bezwaren van vroeger nog wel, en noemde hij zich — gelijk ook zijn zwager Albers hem had gezegd — teforsch van gesteldheid om het voor een ander begeerlijk te maken, om met hem samen te werken, „maar” — ging hij voort — „wilt gij het doen, laat mij dan een jaartje naar Holland komen, één jaartje maar.” 't Had hem meer dan vleesch en bloed gevraagd om zendeling te zijn met eere. Zijn verzoek werd toegestaan, en toen zijn aanstaand vertrek naar Holland bekend was geworden, had de wereld te Indramajoe haar oordeel daarover spoedig uitgesproken. Hoe griefde het hem, dat zijne bekenden het doel der zending en zijne bedoelingen toen nog zoo slecht hadden begrepen, dat een hunner hem kon zeggen: „Zoo, gij gaat naar Holland? Alsof wij u niet begrepen!... Gij zult juist doen, als Grashuis en anderen gedaan hebben!”... En, waar over zijn vertrek gesproken werd, en over zijnen arbeid, was de rondgaande opmerking: „Nu, gij moet bedenken, hij deed nog al veel, om goed aangeschreven te staan bij zijn Bestuur!”... 1)

De laatste Kerstdagen met zijne gemeente waren liefelijk; de

1) Zoo was V. d. L. eens in Batavia, en ontmoette daar iemand uit Indramajoe, aan wien hij niet minder verplichtingen had dan deze aan hem. Nadat hij dien heer had verlaten, hadden anderen dezen gevraagd, met wien hij had gesproken. En toen het antwoord was geweest: «Met den zendeling V. d. L.», waren zij in schaterend gelach uitgebarsten. Dit werd door hem later aan V. d. L. uitvoerig verhaald met de opmerking: «Ik heb 't nog niet ondervonden, maar, indien ik 't ondervind, dat mij de ongang met u nadeelig zou worden in mijn zaken, wees er dan van overtuigd, dat ik alle gemeenschap met u afbreek.» O humaniteit!....

laatste Oudejaarsavond en Nieuwejaarsmorgen met de Europeanen niet ongezegend. Van der Linden's roem mocht zijn: „Ik heb het geloof behouden!” en hij had het in Indië behouden na „verschrikkelijke aanvallen van ongeloof, in vreeselijken strijd en benauwdheid der ziel.” De zendeling Zegers, die zich nog in '70 te Indramajoe met zijn vrouw had gevestigd, was aangewezen als zijn opvolger, en werd van een waardigen voorganger een waardige plaatsvervanger.

Een aangenaam bewijs van waardeering ontving Van der Linden nog enkele dagen voor zijn vertrek, dat op den 31sten Jan. '71 bepaald was. „Vele ingezetenen waren saamgekomen in de woning van den ass.-resident, den heer Stierling Kuneman. Ook V. d. L. was uitgenoodigd. De heer Kuneman richtte daar het woord tot den zendeling en bracht in de vleidendste bewoordingen hulde aan de trouw, waarmee hij zijn roeping had vervuld, aan de liefde in 't helpen van lijdenden betoond, aan den ijver in het onderwijzen van kinderen uit Europeesche en inlandsche ouders aan den dag gelegd; en overhandigde hem daarop, als een bewijs van hoogachting, vriendschap en dankbaarheid van Indramajoe's Europeesche ingezetenen, een kostbaar geschenk in goud.”

Met vochtige oogen vierden niet lang vóór V. d. L.'s vertrek voorganger en gemeente hun laatste Heilig Avondmaal. „Schooner loon dan getuigenis en geschenk” was hem de toestand zijner gemeente ¹⁾, en de zegen genoten in het vinden van het verlorene, dat hij gezocht had waar hij kon, tijdig en ontijdig.

1) Zie Coolsma, West-Java, blz. 250.

II.

Het was Van der Linden tot groote blijdschap, toen hij zich den 17^{den} Maart '71 aan boord van „De Nederlander” bevond, om de reis naar het dierbare vaderland te ondernemen. Een zoontje van den hôtelhóuder uit Indramajoe ging met hem mede. Hij gevoelde zich verbazend zenuwachtig en terneergedrukt, als hijgende naar frissche lucht. Maar tevens was hij innig dankbaar voor de barmhartigheden Gods, die zich over het kleine ontfermt, en hopende op een' zegen bij de broeders in Holland. Hoe goed deed hem het weerzien van zijn' ouden vader, en van vele verwanten en vrienden! Met de bestuurders van de N. Z. V. kon hij toen van allerlei bespreken en verklaren, en gelijk het gewoonlijk met de in het vaderland „uitrustende” zendelingen gaat, weldra trok hij het land door, sprekende en collecteerende. Maar toch, hij was niet meer „een zoon der lauwe Westerstranden”. Zijn gestel was niet langer bestand tegen ons koud en vochtig klimaat, zoodat hij zich hier meestal dof en soms zeer onwel gevoelde, en hij deed mede de bijna algemeene ervaring op, dat het weerzien teleurstelt, daar hier dan zooveel anders is geworden dan vroeger en de mensch zelf eveneens niet weinig is veranderd. Hij vergeleek zich dan ook al spoedig bij een stukje uit eene legkaart, dat, eindelijk weergevonden, nergens volkomen meer past. De „zonde van het Westen” was hem eene gestadige ergernis; eene doorn in het vleesch was

hem de kleingeestigheid van menigen Christen, die hem gehoord had en den eenvoudigen man vervolgde met allerlei aanmerkingen, zelfs om zijnen gouden horlogeketting, of om knevel en baard. Toen hij eene vrouw had gevonden, van wie hij geloofde, dat God haar hem „als met Zijne eigene hand had toegebracht”, en hij den 3^{den} Oct. '72 met Mejuffrouw J. M. C. J. Van Gorkum te Driebergen was gehuwd, verlangde hij o zoo sterk terug naar het schoonste land der tropen, en naar onverpoosden, geregelden arbeid. Hij bleef den tijd van zijn verlof niet eens uit. En al werd hem in die dagen eene plaats als predikant te Antwerpen aangeboden, hij wist te goed, dat zijne roeping elders lag, dan dat hij eraan zou hebben gedacht om een' anderen werkkring te aanvaarden. In het laatst van Januari '73 vertrok hij met zijne echtgenoot naar Java. Na eene buitengewoon slechte zeereis, waarop de woorden van den Catechismus „... en u alzo bewaart, dat zonder den wil uws hemelschen Vaders geen haar van uw hoofd vallen zal” hen zeer hadden vertroost, bereikten zij den 14^{den} Mei Batavia. Te Buitenzorg zou V. d. L.'s nieuwe post zijn. Hij moest er den zendeling S. Coolsma vervangen, die zich met goedvinden van de N. Z. V. had belast met de vertaling van het N. T. in het Soendaneesch, een werk, dat hem door het Ned. Bijbelgenootschap was opgedragen, en de inspanning van alle krachten eischte.

Het begin van het Koninkrijk Gods te B. was zeer klein en nietig. De zendingsgemeente telde er nog slechts twee gedoopten. Sedert '69 had Coolsma er geëvangéliseerd. Maar evenals op de andere posten der N. Z. V., met uitzondering van Indramajoe, was er in de eerste jaren weinig vrucht gezien op de werkzaamheden. Het gedrag der op zeldzame uitzondering na haast alleen voor deze wereld levende Europeanen gaf aan het Evangelie geene getuigenis. De vele duizenden Chineezzen, „die rationalisten van het Heidendom”, die er zich aan landbouwondernemingen wijdden en aan den handel, dienden alleen den Mammon. Inlandsche Christenen, van elders derwaarts gekomen, brachten het Christendom telkens in opspraak. En de inboorlingen, die „den godsdienst der Hollanders” zeer wantrouwden, en als de zwakkeren gereedelijk het slechtere hadden overgenomen van de overheerschende rassen, terwijl zij het betere lieten liggen, omdat de over-

name ervan inspanning van zedelijken aard zou hebben gevergd, waren er in menig opzicht nog dieper gezonken dan de lieden uit de Preangerregentschappen en uit de Afd. Indramajoe, onder wie V. d. L. weleer had gewerkt. De zendingsschool daarentegen was in bloeienden toestand, en bezat eene uitnemende lokaliteit, die tot stand was gekomen door de goede zorgen van wijlen Mevrouw Mijer, de echtgenoot van den Gouv.-Generaal van dien naam. Zij werd bezocht door een tachtigtal leerlingen (72 Chineezen en 8 Soendaneezen), en de leerlingen bleven er meestal langer dan elders wel het geval was, en bekostigden uit eigen zak hunne benodigdheden. Gedurende de eerste weken zijner vestiging te B. had hij drukte genoeg in zijne voorbereiding tot de taak, die hem wachtte.

Het aanvaarden van eens anders arbeid was voor V. d. L. „eene uiterst kiesche en teedere zaak, daar men zoo gemakkelijk iemand, wiens plaats men overneemt, vlijmende smart veroorzaakt door het nemen van verkeerde maatregelen, of door het niet genoegzaam verzorgen van het reeds bestaande”, en hij wilde zich tegen iets dergelijks gaarne beveiligen. Hij achtte het buitengewoon moeielijk om in die nog zoo vreemde omgeving het voor hem geschikte aanvangspunt te ontdekken, en hij wist, dat voor het vervolg van een goed begin zooveel afhing. In gedruktheid des geestes, met angstige spanning zag hij den 1sten Juli naderen, wanneer hij als Coolsma's plaatsvervanger zou optreden. In zijne verbeelding was het hem reeds, of de school was leeggelopen, en daarbij hoorde hij zich door vriend en vijand toeroepen: „Gebrek aan ijver, gemis van tact, minder geschiktheid dan zijn voorganger!” Toen hem na zijne komst aan het hoofd der school, gelijk C. voorspeld had, de hoogste klasse geheel verliet, en het getal der overige leerlingen, die hij, niet tot hun leedwezen, in het Maleisch zou onderwijzen, gelijk C. het in het Soendaneesch had gedaan, in eenige weken tot 43 was gedaald, kon hij menigen nacht van hartzeer niet slapen. Immers, bij het weinige, dat de zendelingen op West-Java en voornamelijk te B. konden doen, was de school hem eene levensvraag. Zij was haast het eenige, dat hem eene reden gaf tot zijn verblijf, dat het verklaarbaar en — verschoonbaar maakte in de oogen der menschen. Hij wandelde getrouw voort in het spoor, hem door C. gebaad, en terwijl deze

„in taalstudie verdiepte broeder” ¹⁾ zich te Soemedang had gevestigd, deed V. d. L. wat hij kon, om zijne positie te behouden. En God, die het gebed hoort, bewees hem spoedig groote genade. De eerste verkwikking viel V. d. L. te beurt, toen de vrouw van den luitenant der Chineezen uit Tjirebon, eene bekeerlinge van den zendeling Dijkstra, die tijdelijk te B. vertoefde, hem verzocht om haren Benjamin, Jozef genaamd, op school en in huis te nemen. Eenigen tijd daarna kreeg hij onder zijne discipelen een knaapje van den Buitenzorgschen luitenant-titulair, en „waar duiven zijn, vliegen duiven toe”, weldra werden hem van den luitenant-effectief vier jongens gezonden, terwijl ook de kapitein hem zijn’ zoon toevertrouwde. Deze verandering deed V. d. L. niet weinig genoeg, te meer daar deze leerlingen eerst op de Gouvernmentsschool waren geweest, en hunne ouders nu zijne school voortrokken. Het wekte echter in niet geringe mate den jijd van anderen op, en gaf aanleiding tot hatelijke verdachtmaking van zijne bedoelingen en handelingen. Zelfs was het in die dagen geene zeldzaamheid, dat beleedigende uitdrukkingen op de muren der school werden geschreven, en dat de deurknop werd verontreinigd, of dat onder zijn onderwijs de deur met steenen werd gebombardeerd. Langzamerhand steeg het cijfer der leerlingen, en V. d. L. heeft zelfs eenigen tijd het geluk gehad om er 111 bij elkander te hebben. Voordat hij het wist, had hij de kinderen van alle Chineesche officieren op één na op de banken zitten, terwijl hij niet naar de herkomst der jongens onderzocht, arm en rijk was hem even welkom. Het onderwijs werkte gunstig, en de luitenant-titulair wachtte niet lang met aan V. d. L. te vragen om zijn’ zoon geheel onder leiding te willen nemen, omdat zijne vrouw zoo gelukkig was, „dat haar kind zoo handelbaar was geworden”. Toen dit was toegestaan, bracht deze knaap ongevraagd een neefje mée, den zoon van een der Bataviaasche kapiteins. En nauwelijks was dit aan den ouden Buitenzorgschen luitenant meegedeeld, of hij hield aan op dezelfde gunst voor zijn’ kleinzoon. Ook dit werd door V. d. L. goedgekeurd, waarna zich nog een andere Chinees, een gewezen leerling van Medhurst, bij hem aanmeldde, die hetzelfde voorrecht voor zijne beide zonen begeerde, „opdat zij

1) Zie Ds. J. A. Schuurman, in een’ brief, Orgaan N. Z. V. 1871/72, blz. 51.

beveiligd zouden zijn tegen de verleiding, die hen van alle zijden aangrinde". Het was maar goed, dat V. d. L. zijn eerste, kleine huis had verwisseld met de ruime en geriefelijke woning, door C. verlaten. Zoo had hij spoedig 5 Chineesche jongens bij zich, die hem en zijner echtgenoot „lief werden als hunne eigene kinderen", en hen eerst in '78 verlieten. Hoeveel verantwoordelijkheid deze opvoeding van hen beiden vroeg, weet ieder, die maar eenigszins op de hoogte is der Indische maatschappij, waar de vroegrijpheid de gevaarlijkste vijandin der jeugd is. In Li Kim Hok, eveneens een zoon van „het Hemelsche Rijk", had hij al dien tijd op school een gewilligen helper. Dagelijks bewoog zich V. d. L. van 8—12 uren in het midden zijner scholieren, later nog wel tot één ure, en hij deed het veelal met lust en opgewektheid. Zelden had hij een troepje inlandsche knapen in de school. De meesten waren steeds Chineezers, voor wie het zoo profijtelijk was om een en ander te leeren, en die te B. door de Europeanen niet met die minachting werden behandeld als te Indramajoe. Alleen in '84 gaf hij ook een vijftal meisjes (4 Chineesche en eene Soendaneesche) onderricht. Tegen schoolverzuim, waarover hij nu en dan had te klagen, had hij reeds aanstonds den maatregel ingevoerd, dat ieder, die zonder wettige verhindering wegbleef, éene cent boete moest betalen voor elken verzuimden schooltijd, welk geld hij beheeren liet door 3 der oudste jongens, en waarvan hij bijv. de eerste maal eene kaart van Europa kocht. Al de jaren, die V. d. L. te B. mocht arbeiden, bleef hem de school de voornaamste bezigheid, „hoe ontzettend eentonig, hoe afmattend naar lichaam en geest dit werk ook ware". En had eene Gouvernmentsschool bij elke 30 leerlingen recht op een' geëxamineerden hulponderwijzer, en genoten deze „meesters" hun salaris voor eene arbeidzaamheid van half acht tot één ure, na het uitgaan zijner school begon V. d. L.'s (altijd kosteloos) onderricht aan catechisanten, of helpers of kweekelingen of leerlingen voor de tuinbouwschool, dat dikwijls geregeld iederen dag werd gegeven van half drie tot half zes, terwijl des avonds zijn eigenlijke zondingsarbeid hem riep tot huis- en ziekenbezoek en bijbellezingen. Hoewel de school aan V. d. L. niet dadelijk „in de zichtbaarheid" gunstige uitkomsten bracht, uit het oogpunt van evangelisatie was zij niettemin zeer nuttig. Vruchteloos wilde hij dien arbeid dan

ook niet genoemd hebben. „Welk eene groote hoeveelheid,” — zoo zeide hij in '79 — „om dit maar alleen te noemen, van Christelijke leetuur is door middel der school niet verspreid? Zou het zonder de Buitenzorgsche zendingsschool denkbaar zijn geweest, dat er reeds zoo spoedig een tweede druk van Coolsma's vertaling van het evangelie van Lukas en van Johannes zou noodig worden, en dat van dien tweeden druk reeds meer dan de helft is verkocht? Het is reeds veel waard, dat het Evangelie wordt besproken, of zooals men hier zegt, de godsdienst van Jezus Christus. Ik heb goede hoop, dat het zaad in de jeugdige harten gestrooid, vruchten zal voortbrengen ¹⁾. En tot hoe menig gesprek had ik door mijne leerlingen aanleiding met hunne ouders!” Wat hij begeerde, was „aan zijne leerlingen een liefelijken indruk te geven van Christus”, en hij rekende zijne moeite beloond, als de drie uren onderwijs in „wereldsche” zaken betaald werden met één uur luisteren naar Bijbelsche Geschiedenis c. a.. Zeker is het ook niet toevallig, dat, toen het Soendaneesche N. Test. in zijn geheel was verschenen, bij hem „de aanvragen talrijk waren om ook het Soendaneesche O. Test. te koopen”. Van veler hart won hij de liefde, en dit kwam soms treffend uit in de teedere deelneming, die leerlingen toonden in zijn lief en in zijn leed. En het ontzag, dat zij voor hem behielden, gaf eene goede sprake van de orde en de tucht, die hij oefende. Een zwaar kruis was hem echter het gebrek aan geschikt hulppersoneel, en dat de bezoldiging der helpers de uitgaven der zendingsvereeniging zoo bezwaarde. Hij van zijne zijde zocht er zooveel mogelijk in tegemoet te komen, en zijne echtgenoot liet hem in zijne pogingen niet alleen staan. De opbrengst van pianolessen, door Mevrouw V. d. L. gegeven, en die haar vaak veel opoffering en moeiten veroorzaakten, werden geheel of gedeeltelijk besteed om hen te salarïëren, en de N. Z. V. niet lastig te vallen met die toch noodzakelijke uitgaven. Tevens had zij eenigen tijd in een lokaaltje op het erf een schooltje van 14 inlandsche meisjes, echte kampongkinderen, aan wie zij lezen, schrijven en handwerken leerde. Daarbij had zij het van den beginne tot goeden regel gesteld, dat de ouders

1) Dat deze verwachting niet ijdel is, blijkt uit eene mededeeling van den zending Tiemersma, Orgaan N. Z. V., '89 blz. 172.

het onderwijs moesten vragen om alzoo meer vat op de kinderen te hebben. Het stond geschapen, dat dit getal zou toenemen, omdat verscheidene moeders de vraag deden of ook zij hare dochttertjes mochten zenden, doch eene ongelukkige verhuizing en overmaat van vermoedenis verstoorden „die liefelijke werkzaamheid.”

Had de gedachte V. d. L. aanvankelijk gepijnigd: „De Heer wil mij niet meer gebruiken”, na den zegen in de school was het hem ook een lichtstraal op zijn pad, toen hij ongeveer 2 jaar te B. gevestigd zijnde, voor het eerst aan het ziekbed van eene Europeesche dame werd geroepen, bij wie hij Ds. Schuurman ontmoette. Hoe verraste het V. d. L., toen deze hem, gedurende de nachtwake bij de kranke, vroeg, of hij wellicht de redactie van de *Bintang Djohar* (De Ster van het Oosten) op zich wilde nemen. Het was het eenige Christelijk Maleische blad, en werd het orgaan genoemd van de Vereeniging voor In- en Uitwendige zending te Batavia. De uitgave ervan was in het begin van '75 tijdelijk gestaakt door het aftreden der redactie, en het had toen V. d. L. leed gedaan, dat dit was geschied. Na veel weifeling zijnerzijds, na menig gebed tot God, nam hij op vernieuwd aandringen van Ds. S. dit verzoek aan. Daarbij werd afgesproken, dat de een zou zorgen voor het Maleische gedeelte, en de ander voor het Hollandsche. Toen zijn besluit eens vaststond, greep hij zijne taak met ingenomenheid aan, als een werk, door God hem op de handen gezet. Den 1sten April verscheen de B. Dj. op nieuw. Nu had hij ten minste wat meer werk te doen. Vooral de eerste twee jaren van zijn „opsteller”schap brachten hem veel ergernis. Slechts zelden verscheen het blad op tijd, hetgeen doodelijk was voor het debiet, de correctie was steeds slordig en de druk liet veel te wenschen over, daar de uitgever de afhankelijkheid der redacteurs van zijne pers misbruikte. Hierdoor was bij V. d. L. de gedachte opgekomen aan eene eigene drukkerij. Doch hij liet dit voor hetgeen het was, omdat hij geloofde, dat, zoo deze zaak uit God ware, alles als vanzelf in orde zou komen. Toen hij kort daarna in de bladen las, dat nu wijlen Ds. King wegens a.s. vertrek zijne pers te koop aanbood, draalde hij niet lang, maar droeg hij aan zijn' broeder te Batavia op om te onderzoeken tegen welke voorwaarden Ds. King deze wilde afstaan. Het antwoord luidde, dat, indien V. d. L. het recht op de uitgave van „De Opwekker” voor

f 1000 kocht, hij die z.g. zendingspers in bruikleen zou ontvangen met de bepaling, dat, mocht V. d. L. onverhoopt door sterfgeval verplicht worden zijn werk te staken, hem het recht verbleef iemand aan te wijzen, die de zaak zou overnemen. Ronduit gezegd beviel aan V. d. L. die beschikking niet, maar hij sloeg eindelijk toe en aanvaardde hetgeen naar zijne meening God hem gaf, vooral ook omdat dit blaadje steeds eene lectuur had verstrekt, „zooals ieder kon aanbieden, die eenige stichtelijke boeken bezat.” De f 1000 werden den heer King contant betaald. Deze deed daarmede eene schuld af, die nog op de Rehoboth-kerk te Batavia drukte, en maakte tevens aan V. d. L. duidelijk, waarom hij „De Opwekker” en niet de pers had verkocht. De eerste toch was het eigendom van den redacteur zelven. Bij verkoop van de pers zou hij zedelijk verplicht zijn geweest om de opbrengst ervan te zenden aan de dames in Schotland, die ze hem hadden geschonken ten behoeve van des Heeren zaak. Handelende, als hij nu had gedaan, bleef de pers toch aan hare bestemming gewijd. Daar de zending Jansz in het begin van '76 met V. d. L. gecorrespondeerd had over een zendingsblad voor Indië, besloot deze om door „De Opwekker” het plan van Jansz in de hand te werken. Velen beloofden hem hulp, o. a. ook de heer Mr. L. W. C. Keuchenius, „de advocaat der zendingen”, „die echter niet over politiek zou mogen schrijven”. De nieuwe redacteur-uitgever was goedsmoeds en hoopte met dit Maandblad zijn toelig te bereiken om „tegenover de brutaliteit der Indische pers, die beide gaarne bespottelijk maakte, zending en Christendom in het juiste licht te plaatsen, en de onkunde van betergezinden weg te nemen.” „Mij blijft slechts de zorg van correctie en administratie”, — zoo deelde hij aan zijne Bestuurders mede —, „en daarmede houdt de zaak op. Wil ik wat schrijven, dan doe ik het; wil ik het niet, dan laat ik het. Er zal copie genoeg zijn.” Later zuchtte hij wel eens onder den last van copie te weinig!...

Toen aan V. d. L. de zendingspers was overgedragen, en hij op zijn erf een klein gebouwtje als drukkerij had doen inrichten (Aug. '76), moest hij tot zijne smart bespeuren, dat die overname bij sommigen aanleiding had gegeven tot niet zeer edelmoedige beoordeeling van zijne bedoelingen. Dit werd nog erger, toen hij besloot om ook de B. Dj., waarvan de drukker was gestorven, uit

te geven. Vele, vele ellende veroorzaakte hem de druk dezer bladen wegens de ongeoeffendheid, en de veelvuldige verwisseling en het gedrag van zijn personeel, dat hij hoog genoeg moest betalen, en wegens de zorg voor passende leesstof, terwijl hij „nooit belooning van eenigen aard” heeft genoten. Integendeel, voor de B. Dj. moest hij zich al dadelijk eenige plaatselijke Maleische courantjes, en een Indisch dagblad in de Nederlandsche taal aanschaffen, en dan had hij de gewoonte, om toen dit blaadje nog elders werd gedrukt, zijne copie steeds te doen aanteekenen ter voorkoming van verwarring en misverstand, als zijne artikelen eens wegraakten. Wel ontving hij later van het Genootschap tegemoetkoming in de kosten, en van zijn’ broeder eene maandelijksche ondersteuning, maar toch — in plaats van voordeel heeft de B. Dj. hem honderden guldens schade gedaan, en nooit heeft de uitgave er van zooveel opgeleverd, dat de inkomsten de uitgaven ook maar eenigszins dekten. Toen hij de beide bladen bij zich ter perse leide, dwong dit hem ook nog om een’ nieuwen lettervoorraad in te slaan, die eene uitgaaf vorderde van f 536.—, eene som, die hij evenals de f 1000.— aan den heer King, voldeed uit eene erfenis zijner vrouw, welke voor zijne plannen haar kapitaaltje met liefde opofferde. Al kwam de contributie van „De Opwekker” iets beter in dan die van de B. Dj., zijne drukkerij had een doorlopend „te kort”, dat hij altijd weer uit eigene middelen aanvulde. Zoo leefde deze drukker, wat zijne pers aangaat, „in droeven druk”, maar zijne leuze was: voortgaan! Verloor hij voor verafstaanden naar den schijn zijne roeping uit het oog, hij bleef ze niettemin getrouw in zijn hart. Zijn hoofddoel was „om door deze bladen te evangeliseeren.” „Bovendien” — zoo schreef hij — „de pers hier is nog uit een ander oogpunt nuttig. Ten eerste toch zijn reeds enkele jongelieden naar Batavia vertrokken, die bij mij het letterzetten eenigszins hebben geleerd, en nu daar een bescheiden stuk brood verdienen, terwijl zij anders nog in de kampongs zouden rondslenteren. En ten tweede vinden op die drukkerij eenigen hun werk, die vroeger bij mij ter school gingen, zoodat zij onder mijne leiding blijven. Daarbij — de pers werkt goed naar buiten, zij geeft zoo den indruk, dat onze zending werkelijk gevestigd is, en dat tijdelijke, dat zoo snel voorbijgaande karakter verloren heeft, ’t welk dikwijls een en ander in Indië kenmerkt, en het

vertrouwen belemmert." Nog in '82 deelde hij mee: „Wij hebben altijd door bij de zaak moeten bijleggen." „Ware evenwel ons materiëel meer compleet, dan zou ik wel kans zien om de pers vrij te krijgen." Hoe verlangde hij menigmaal, dat hij in deze op den steun had kunnen rekenen van een' Europeeschen zendeling-werkman! „'t Denkbeeld, voor eenige jaren over Christelijke werklieden geuit, was zoo kwaad niet", zoo beweerde V. d. L. ervan, „maar het is, naar 't mij voorkomt, wat al te onbekookt uitgevoerd. Eerst de zendeling, en verblijdt deze zich in eene zekere mate van invloed, dan hem toegevoegd een werkman van beproefd Christelijke beginselen! Zoo behoorde het geweest te zijn, en dan zou er van die nu opgegeven plannen nog wel wat goeds zijn te maken geweest." ¹⁾

Zijne school en zijne pers namen dan zeer veel van zijn' tijd in beslag. Hoewel V. d. L. zich gaarne aan eigenlijke, directe evangelisatie gewijd zou hebben, te B. ging dit niet, en de Heer gaf hem geene duidelijke aanwijzingen om anders te handelen, dan hij deed. Hij gevoelde zich in dit „Versailles" van Batavia dan ook eerst niet zoo op zijne plaats als te Indramajoe. De gedwongenheid in het verkeer, het dure leven, de aanwezigheid van het hof van „den grooten Heer" hinderden hem dikwijls in zijne bewegingen, en de autoriteiten negeerden hem en zijn werk aanvankelijk met koele minachting. Zij deden, alsof er te B. geen zendeling en geen zending bestond. Wel had men niets tegen hem persoonlijk, maar de verschijning van den zendeling V. d. L. bracht toch dikwijls in een gezelschap een doodelijk stilzwijgen te weeg. Lang scheen het, of de drempel zijner woning behekst, de atmosfeer van zijn huis besmet was, en de „fijnheid" op bezoekers aanstekelijk zou werken. Hij zocht daarom liefst niet hetgeen „iets" was in eigen schatting, maar hij voegde zich gaarne bij hetgeen „niet" is. De samenkomsten, die hij in den beginne des zondags eens, later tweemaal bij zich aan huis leidde, namen in de eerste maanden evenmin toe als de school. Later besloot hij, om ze ook des

1) Hoe ingenomen men indertijd met het denkbeeld van zendeling-werklieden was, blijkt wel uit een woord van Da Costa, gesproken bij het vertrek van de eersten hunner: «Dit is een heerlijk idee. De Javanen zullen dan nu een wandelend Christendom zien; zij zagen tot heden nooit anders dan een zittend.»

Woensdagsavonds te houden bij dezen of genen belangstellenden inlander of Chinees. Eindelijk werd ook de ruime zendingsschool tot dit doel bestemd. Naarmate de opkomst zich uitbreidde, en zijne gemeente toenam „in kennis en genade”, moest hij zich echter voor die bijbellezingen beter voorbereiden. Op dezelfde wijze als in zijne eerste standplaats ging hij er bij te werk, en de armen, de eenvoudigen van geest, die van eigenlijke preeken, in de kerk gehoord, niets meenamen, getuigden van hem: „Die mijnheer spreekt zoo, alsof hij ons rijst met de hand voert.” Had hij in '79 nog niet meer dan 6 volwassenen gedoopt, in '84 telde zijne gemeente in haar geheel 52 leden. In dit jaar en in het volgende had hij wekelijks 5 samenkomsten, drie in de school, eene ten huize van welgezinde niet-Europeanen, en eene ten behoeve van Europeanen. Met statistieke opgaven van zielental en werkzaamheden hield V. d. L. zich evenwel maar liever niet op. Vele aantekeningen maakte hij niet, en op de aansporing: „Geef nu toch eens een nauwkeurig verslag”, was zijn antwoord: „Ach, verslagen! wat verslagen? Is dat alleen het werk van een zendeling, 't welk men kan nagaan? De statistiek, die zuiver is, wordt door de engelen gehouden. Als wij later in den hemel zijn, zien wij hunne aantekeningen na, en wordt ons tevens meegedeeld, aan welke lagen van Satan en zijn rijk wij onwetend hebben blootgestaan.” Tijdens zijn verblijf te B. was er eene eigenaardige gewoonte ontstaan, die hem menig uur in dienst stelde. Mede door het houden zijner bijbellezingen bij belangstellenden, die dan vrienden en geburen noodigden, was V. d. L. meer en meer onder de bevolking bekend geraakt. Deze vergaderingen werden in den regel druk bezocht, zoodat er soms in de woning geen plekje onbezet bleef. Liet men hem weleer aan zijne plaats, toen werd hij bij de minste ongesteldheid bij hem onbekende zieken geroepen, en bij herstel vroeg men hem ten huize van den opgerichtten kranke eene Maleische godsdienstoefening te houden. Bij redding uit moeilijke omstandigheden verzocht men om zijne voorbede en ook wel eens bij beweldadigden om de viering van het Avondmaal. In woningen, waar een sterfgeval had plaats gehad, was men vaak gesteld op eene bijbellezing of bidstond. V. d. L. ontveinsde zich het gevaar niet, dat in deze dingen verborgen was, doch hij verblijdde zich, dat onder menschen van zeer lagen stand, levende in

ongerechtigheid, een open oor kwam voor de verkondiging des Woords. Gewoonlijk werden die buitengewone samenkomsten door een telkens afwisselend gehoor van inlanders en Chineezzen en Afstammelingen bijgewoond, zoodat er nu en dan tot een getal van 60 personen bijeenwaren. „Bij de beoordeeling van den Christelijken zin dezer lieden, wier wil meestal te krachteloos is om tot eene besliste keuze te komen, maar die zich alzoo eenigszins aan de gehoorzaamheid des Evangelies onderwerpen” — zoo merkte hij ervan op — „houde men in het oog, dat iemand zelf reeds eenige vorderingen op den weg des levens behoort te hebben gemaakt, om in zulke lieden iets te kunnen ontdekken van het ontwaken van geestelijk leven, en in allen gevalle, zij worden bewerkt.” Van het eene kwam hij, zonder de dingen te zoeken, op het andere, en hij liet niet na om te trachten op alle mogelijke wijzen met de bevolking in aanraking te blijven. Hoeveel teleurstelling hij daarbij opdeed, hoeveel exploitatie van den zendeling hij bemerkte, laat zich niet beschrijven. Dikwijls kon hij moedeloos worden, als hij zag dat zelfs lieden, die hij bij epidemiën van cholera of anderszins had bijgestaan, hem later poogden te ontwijken en deden, alsof zij hem niet kenden. Ook nog te B. weet hij de schuld van die zoo onvruchtbare werkzaamheden soms alleen aan zichzelf, en dan werd hij uitermate mismoedig. Bijzonder in de eerste periode van zijn’ arbeid sprak hij dan aldus: „Een menschenhart is toch een menschenhart; het eene juist met dezelfde nooden en behoeften als het andere. Ieder menschenhart heeft eene gevoelige plek. Kon ik die maar raken, dan was ik er.” Derhalve legde hij zich dan opnieuw met de borst toe op menschenkennis, en ging het hem als zoo menigen zendeling. „Op ieder, met wien ik in aanraking kwam, deed ik proeven. Geen woord, geene daad, geene onwillekeurige beweging ontsnapte mij, of ik ook de gevoelige plek kon uitvinden. Maar jawel! dan bleek dikwijls, dat die plek vereelt was, dat de snaar, die moest en zou trillen, geen geluid gaf! En dan stond ik verlegen, ondanks al mijn vernuft, en sprak ik in mijn hart: „Gij deugt niet voor uw werk, gij weet de juiste snaar niet te treffen.” Dat gevoel van machteloosheid heeft mij in de practijk haast krankzinnig gemaakt van zelfbeschuldiging. Zeg tot eene moeder, wier zoon met volle zeilen naar de hel vaart: „Gij hebt de juiste snaar niet weten te

treffen;" zeg hetzelfde tot een' zendeling over de bevolking, wier geestelijk heil hem is toevertrouwd, en gij maakt hem radeloos, indien er maar eenige trouw en oprechtheid bij hem is. Het is een vervloekt, een wreedaardig woord! Goddank, ik ben later hiervan teruggekomen. In groote somberheid had ik maanden bij maanden doorgebracht, en eindelijk zeide ik tot mijzelfen: „Ellendeling, gij zijt onbekwaam voor uwe roeping, verdoe uzelfen maar." Maar juist toen ik in zulk een' allerwanhopigsten toestand verkeerde, was het mij, alsof ik den Zoon des menschen zag, en wel op het oogenblik, dat Judas Hem een' kus gaf, en alsof eene stem tot mij zeide: „Zou ook *Hij* de juiste snaar niet hebben weten te treffen?" en — daarna was ik van die zelfbeschuldiging volkomen gered."

Met groote getrouwheid bleef V. d. L. op zijne post. Wel kwamen er allerlei aanbiedingen tot verandering van positie, maar hij kon niet bewogen worden om B. te verlaten, of iets van zijn' arbeid prijs te geven. Te vergeefs was het, dat zijn zwager, de zendeling Kruijt, hem den wensch liet blijken: „Kom over naar Modjo-Warno en help ons;" te vergeefs, dat een Gouv.-Generaal hem eens deed uitnoodigen om zijne beide jongste kinderen tegen eene belooning van f 150.— 's maands dagelijks 2 uren te onderwijzen; te vergeefs, dat men hem aanspoorde om hulpprediker te worden, en hem in de Minahassa eene benoeming voorspiegelde; te vergeefs, dat wijlen Dr J. P. Esser hem dringend verzocht om met hem onder de Madoereezen te werken; te vergeefs, dat hij en zijne echtgenooten in '83 werden benoemd tot regent en regentes van een gesticht te Jokjokarta, waar kinderen van Europeesche beambten der omliggende landbouw-ondernemingen werden verzorgd en de scholen bezochten, ofschoon dit behalve vrije woning en voeding een maandelijksch tractement van f 175.— meebracht. Alles sloeg hij onvoorwaardelijk af. Hij begreep zelfs niet, waarom men hem zulke voorstellen deed. Hij wilde het te B. uithouden, soms op hoop tegen hoop. Doch hij kon het dan ook niet dulden, als bij het bestuur der N. Z. V. de gedachte wel eens opkwam om die zoo dure post op te heffen, waar de zaaier wel uitstrooide, maar de maaier geen' oogst vond. Hij zag in zijne zich steeds vermeerderende bezigheden het bewijs, dat God er hem had geplaatst. Zeide men hem: „Maar gij neemt

te veel hooi op uw vork," dan antwoordde V. d. L. geruststellende: „Neen, neen, God heeft mij een lichaam gegeven, dat veel moet uitvoeren. Heb ik niet te werken, dan denk ik te zeer over dingen, die toch niet tot klaarheid komen, en daarom geeft God mij zooveel te verrichten, dat ik geen' tijd heb voor dat peinzen en wroeten in mijzelven. Toen ik pas te Buitenzorg kwam, had ik geen eetlust, was ik altijd ziekelijk en somber en moede. Ik had toen alleen 's morgens school, en éene godsdienstige bijeenkomst 's weeks. Maar hoe volhandiger ik het krijg, des te beter vlot mijne taak, en ik groei onder de drukte." Nochtans, bij dit alles verloor hij voor zijn eigen hart het éene noodige niet uit het oog. Ook door beproevingen en moeiten in zijn' huiselijken kring werd hij telkens dichter tot God gebracht. Treffend waar is dan ook, wat hij eens na donkere dagen schreef: „Werken, werken, werken, zoo zeggen wij dikwijls, en dat werken is goed, maar ach! in de drukte des dagelijkschen levens lijdt onder al dat werken aan anderer heil soms onze eigene ziel honger. En dan komt de Heer ons tegemoet, en dwingt ons om tot ons zelve in te keeren. Gelijk het dien dichter ging, van wien Kingsley verhaalt, zoo gaat het ook wel eens met hem, die in het Evangelie arbeidt. Hoorde gene een verhaal, gretig luisterde hij toe; zag hij iets buitengemeens, met inspanning sloeg hij het gade, „want", was zijn woord, „in dat verhaal ligt eene schoone gedachte, in dat voorval is veel belangrijks: hoe zal ik het in den schoonsten vorm gieten, om er anderen mede te dienen?" Zooals die dichter steeds met anderen was vervuld, zou de prediker kunnen vergeten, dat de inhoud zijner prediking ook voor hem persoonlijk is bestemd, en, zijne naasten leerende, zelf verwerpelijk worden bevonden. Dus is het zoo gelukkig, als God ons nu en dan tegenstaat, en ons toont, dat Hij ons liefheeft." „Wat gevoelt men zich in nood en droefheid toch nietig en ellendig! Maar wat is het dan tegelijk eene bron van vertroosting, dat men met een' God te doen heeft, die het gebed hoort. Terwijl de ziel zich in smeekingen verheft, ondergaat zij een zuiveringsproces. Roepende tot Hem, bespeurt men eerst waarlijk, of de weg goed open is, en of er ook beletselen zijn, die de toenadering verhinderen."

Zoo stil ging V. d. L. zijn' weg, dat menigeen in den waan leefde: „Die zendeling voert niet veel uit." „Voorzichtig wandelen"

was ook te B. zijn stelregel, opdat hij de zending niet door een' verkeerden stap in opspraak zou brengen. Van ophef was en bleef hij een vijand, „want wat gemeenschap heeft Christus met Barnum, en het woord der bekeering met humbug?” Evenmin als te I. kon hij hier een groot aantal gedoopten aanwijzen. „Maar”, zoo meende hij, „dit heeft aan de eene zijde zijn' oorzaak hierin, dat het Evangelie zich op Java nog niet in zijne overweldigende kracht heeft geopenbaard. De zendeling is er nog als een scheepskapitein, die naar ankergrond zoekt. En aan den anderen kant schiet bij mij de overtuiging dagelijks dieper wortel, dat, hoewel ik meerderen had kunnen doopen, dan ik gedaan heb, het doopen van niet waarachtig bekeerde inlanders eerder eene stremming dan eene bevordering van het Christendom is.” „Welk eene moeielijkheid is het tevens, dat in de Indische maatschappij nog niet die kern van heilige mannen en vrouwen gevonden wordt, voor wie zonde zonde is. Dat dit heilzaam correctief, dat in alle Europeesche landen in mindere of meerdere mate aanwezig is, hier bijna geheel ontbreekt, is eene ellende. In den strijd des levens is er voor die zwakke, inlandsche Christenen geene gemeente, die hen opneemt, geene gemeenschap der heiligen, die hen steunt.” En dan, „als een bekeerling op nieuw in de zonde valt, zijn de Europeesche „Christenen” dadelijk bij de hand om te roepen: „Zie nu eens....” Alsof een pas bekeerde aanstonds een volkomen man in Christus is! Alsof de tot hebbelijkheid geworden zonde van onoprechtheid en hartstocht in eens is verdwenen! Alsof de „Christenen” ook maar in de verste verte het recht zouden hebben, om een Inlander, die niet meer is, die hij was, al werd hij nog niet, wat hij zijn moest, met steenen te werpen!” Telkens stond hij ten behoeve van lieden, die tot het Christendom waren overgegaan, voor de vraag: „Maar hoe zal ik hen toch een stuk brood doen verdienen? Hoe zal ik hen aan het werk krijgen en houden?” En dat hij althans zijne bekeerlingen niet te hoog aansloeg, blijkt wel hieruit, dat hij schreef: „Merkwaardig is het op te merken, dat zelfs tamelijk ontwikkelde inlanders na hun' bekeering haast op dezelfde hoogte blijven, wat hun zedelijk en maatschappelijk standpunt betreft, waaruit het wederom duidelijk wordt, dat de verheffing van het zedelijk bewustzijn niet een werk is van jaren, maar van geheele generaties. Ik heb tot nog toe slechts weinige Christeninlanders ont-

moet, bij wie werkelijk in alles heiliging des harten waarneembaar was. Dikwijls vraagt men nog zich van hen af: „Maar hebt gij wel een hart?” „Het is ook voor de zending eene ramp, dat hier de noodzakelijkheid ontbreekt om zich in te spannen voor het dagelijksch brood! Daarom kent men de groote drijfveer tot plichtsbetrachting niet, en maatregelen tot verbetering zouden zeker baten, als wij hier, zooals de heer Umbgrove het eens zeide tot den Gouv.-Generaal Duymaer van Twist, „drie maanden winter hadden.” „Ziet, ik kan veel dragen, en heb reeds veel gedragen, en daarover zal ik geen tranen storten. Maar verkeerdheden in Christeninlanders maken mij zoo benauwd, dat ik zou kunnen uitbarsten in geweën. Dan heb ik het gevoel, dat mijn hart gebroken is. Het grieft mij zoo, als ik uit den mond van Mohammedanen hoor: „Ik geloof, dat die mensch nog eens gebaad (gedoopt) moet worden.” „Evenwel, als er een beginsel des nieuwen levens in een menschenhart is, houd ik altijd moed. Laat iemand zijn humeur tegen zich hebben, of wat nog erger is, zijn karakter, ja, laat hij af en toe door dezen of genen hartstocht zoo beheerscht worden, dat hij onder de macht der zonde bezwijkt, indien er ook maar een beginsel des nieuwen levens is, komt hij ten laatste nog te recht.” Met groote lankmoedigheid hield hij dan ook aan in het vermanen en in het onderrichten, en was hiervan de nadeelige zijde, dat nu en dan iemand, dien hij op zijn nommer had gezet, verbitterd tegen hem werd, hij won anderen door zijne trouw in het waar-schuwen. Merkwaardige voorvallen van de kracht der waarheid aan de consciëntiën werden hem soms openbaar. Moest hij ook wel eens schrijven: „Gaarne zou ik zien, dat de eenvoudige lieden mijner gemeente zelfstandiger werden, dat zij met meer onbevangenheid oordeelden over goed en kwaad;” had hij zelfs tijden, dat hij met een bezwaard hart over zijne gemeente klaagde: „De geheele vergadering vertoont zich aan mijn oog als eene massa klei, levenloos en taai, en ik gevoel ten eenenmale mijne onbekwaamheid om in die massa bezieling te brengen,” het geloof aan de almachtige werking des Heiligen Geestes hield V. d. L. staande, en deed hem „de klei” ploegen en bezaaien op hope. De catechisaties, die hij met doopcandidaten hield, gaf hij gewoonlijk in hunne huizen, omdat dan de huisgenooten als vanzelf gedwongen waren ze aan te hooren, en zijne kweekelingen in de beruchte

Buitenzorgsche regens geen voorwendsel tot verzuim konden vinden. Aan geheugenwerk liet hij zich daarbij niet veel gelegen liggen. De persoon des Heeren werd door V. d. L. steeds tot het middelpunt der besprekingen gemaakt, en, uitgaande van een der evangeliën, spande hij al de krachten zijns geestes in, opdat zijne leerlingen Dezen getuigenis zouden geven. Om op tijd overal te zijn en om de groote afstanden moest hij zich dikwijls uitgaven voor paard en kar getroosten. En zoo nauwgezet gaf hij acht op de leden zijner gemeente, dat, bijv. indien een hunner des Zondagsmorgens niet in de vergadering was geweest, deze vóór des middags 12 uur V. d. L.'s aangezicht in zijne woning zag, om „naar de aanleiding te informeeren en verslapping te voorkomen.” Het huis van den zending werd dagelijks meer eene toevlucht voor „alle ziel, die benauwd en verslagen was.” De inlanders, die op zijn erf woonden of hem dienden, vonden er des Zondagsavonds meestal open hof. Menigeen dergenen, die de samenkomsten geregeld bezochten, is er uit gehuwd. Ofschoon dit vooral aan zijne echtgenootte veel beslommering gaf, het geschiedde met een volkomen hart. „Wij pogen,” — zoo schreef V. d. L. — „bij zulk eene gelegenheid zooveel plechtigheid aan den dag te leggen, als mogelijk is, om daardoor de tegenstelling tusschen een eerlijk huwelijk en dat samenhouden in een te helderder licht te stellen.” Mevrouw V. d. L. had daarenboven veel verkeer met Chineesche vrouwen, en was door haren echtgenoot ingewijd in al zijne plannen en voornemens. Het gedurig verhuizen was hun echter een groote hinderpaal in het zendingswerk. Het verbrak meer dan eens den kring van kennissen en vrienden, die rondom hunne woning waren gewonnen, en die door hunne welwillende burens onder allerlei omstandigheden waren geholpen. In eene vreemde buurt werden zij in het eerst weer met wantrouwend groote oogen aangezien. Niet zelden werd dan ook het verlangen uitgesproken, dat er toch een eigen zendelingshuis mocht zijn! Dat huren maakte zoo afhankelijk van de menschen; een eigen huis gaf tevens meer vastheid onder de bevolking, en zou dit *het* huis doen worden, aan het kleinste kind bekend. En als het nog eens zoo ver komen mocht, dat zij dezen wensch verkregen, dan moest die woning in het centrum zijn gelegen, maar een weinig van den weg, bijzonder geschikt tot de ontvangst van Nikodemussen, met

een groot erf, opdat er zich eene kleine kolonie van inlandsche Christenen zou kunnen vormen, en de zending ruimte hebben om er zich ongemerkt uit te breiden!

In den regel zag men V. d. L. niet aan als iemand, van wien zooveel kracht uitging; „de meestal sjofel gekleede man” werd dikwijls gehouden voor een’ militair in politiek of voor een’ scheepskapitein. Die hem echter leerde kennen, bleef gehecht aan dat onbaatzuchtige, oprechte karakter. Zijn verkeer onder menschen van allerlei rang en stand had hem groote gemakkelijheid van omgang verschaft, zoodat hij bij den inlander een inlander kon zijn, en aan het hof te B., waar hij later af en toe genoodigd werd, „quite a gentleman.” In den loop der jaren toch was de strakke houding der Europeanen tegenover hem geheel gewijzigd. Al vond men het wel jammer, dat juist hij zendeling was, zijn gezelschap en de gezelligheid van zijn’ huiselijken kring werd gezocht. Soms liep dit zoo druk, dat het hem en zijne vrouw eene verademing was, als hij schrijven kon: „Gelukkig heden avond geen bezoek gehad, wij waren alleen.” Zijne woning, waar men steeds welkom was, werd als „de zoete inval.” Vreemden waren er haast altijd over den vloer. Zieke en herstellende vrienden en kennissen, naar wier kerkelijke attestatie niet werd gevraagd, vonden er herberg. Dikwijls moest door gebrek aan ruimte de dringendste vraag worden afgewezen „om kost en inwoning en huiselijk verkeer.” Hoe goed deed beiden, bijzonder in dagen van krankheid en rouw, die vriendschap van menschen! Toen dan ook in den nacht van den 26sten op den 27sten Sept. '76 hun oudste zoon, hun „zonnestraaltje,” na weinige uren lijdens was bezweken, namen Buitenzorg’s ingezetenen zoo deel in dit verlies, dat, „ware het bij menschen geweest om vergoeding te geven, het zou gebeurd zijn.” Uit zijne kleine gemeente genoot hij eveneens groote hartelijkheid, en aandoenlijk was het, zooals zijne leerlingen met hem mede gevoelden. Lang te voren had V. d. L. een voorgevoel gehad van dezen slag, en reeds had hij het plan opgevat om hierover aan een’ vertrouwden vriend te schrijven, toen zijn jongskens ongesteld werd. Zijne vrouw was tot het laatste oogenblik vol hoop. Hij schreef echter: „’t Was mij alsof eene stem mij toeriep: „Opgeschreven ten doode...” Hoe heerlijk was het voor mijn gevoel, dat wij onzen Hendrik door den doop aan den

Ontfermer hadden opgedragen. Om beterschap heb ik niet gebeden, maar wel, dat wij bekwaam gemaakt mochten worden, om indien er een offer geëischt zou worden, dat te geven met bereidwilligheid, al was het met een verbrijzeld hart." En deze belangstelling in hunne wederwaardigheden verflauwde niet weer. Integendeel, toen den 5^{den} Mei '79 hun eenig dochttertje gestorven was bij de gastvrije familie Haag te Batavia, waarheen Mevrouw V. d. L., ten einde raad, met de kleine was gegaan, opdat misschien klimaatverandering haar goed zou doen, was de belangstelling nog meer overvloedig. En zoo berichtte hij in die dagen: „Mijne stemming is, dat ik eigenlijk niet durf te klagen, want de smarten, die anderen te lijden hebben, zijn van dien aard, dat mij onze smarten daarbij slechts als kleinigheden voorkomen. Ja, lijden is er genoeg op aarde, en dan is er nog zooveel verborgen leed. Wezenlijk men heeft bijkans geene vrijheid om over eigen ellende te zuchten. Heerlijk, dat wij niet voor deze wereld leven! Nu, ziende op den oversten Leidsman en Voleinder des geloofs kunnen wij nog wel eens een loflied aanheffen ter eere van Hem, die den dood heeft verslonden tot overwinning."

Gelijk vanzelf spreekt, kwam V. d. L. te B. meer dan te Indramajoe in aanraking met predikanten. Over het algemeen stonden zij bij hem niet hoog aangeschreven. Hij meende, dat niet weinigen hunner der Indische wereld al te gelijkvormig waren. De moderne beginselen der meesten verachtte hij bovendien met groote verachting, als leidende tot verwerping van den Christus der Schriften, en anderen zwegen hem te veel van hetgeen zijn leven was, van „den Vrede door het bloed des Kruises." Dit nam echter niet weg, dat hij, die steeds personen zooveel mogelijk ontzag, zonder ooit den moed zijner overtuiging smaadheid aan te doen, meer dan sommigen een oog had voor hunne moeilijke positie, en de uitgebreidheid hunner ambtsbezigheden ¹⁾. Met degenen, die tijdens zijn verblijf te B. er dienst hebben gedaan, heeft hij niet veel samengewerkt. Er was gewoonlijk te veel onderscheid van wereldbeschouwing. Bittere droefheid veroorzaakte het hem, toen hij ongeveer 2 jaar te B. geweest zijnde, op een' Zaterdagmiddag

¹⁾ Verg. zijn opstel over de Evangelisatie onder de Europeanen, Versl. 3de Zend. Conf. 1883.

werd bezocht door Dr. Van Hasselt († Juni '89), en deze hem zeide, dat hij voortaan ook Maleische godsdienstoefening zou houden. Des Zondagsmorgens daarop lieten hem zijne gemeenteleden, die door V. H. waren bezocht buiten zijne voorkennis, alleen zitten, „en niemand, niemand kwam.” Zelfs de trouwsten, die 2 vrouwen, nog door Coolsma gedoopt, hadden zich naar „de groote kerk” begeven. Dit duurde zoo maanden. En al kwamen zij 's avonds tot hem, het was voor V. d. L. een tijd van angstige spanning, van duizend vreezen, zoodat het leven hem bijster zwaar viel. Hij nam het dien lieden wel niet kwalijk, dat zij al te zeer aanzagen hetgeen voor oogen was, en dat zij naar de zienswijze der Ambonsche Christenen den invloedrijken predikant gingen beschouwen als No. 1, en den zendeling als No. 2; maar het deed hem opnieuw kennis maken met de verregaande Indische karakterloosheid. Eindelijk, toen die eerste vlucht wat bedaarde, ook en voornamelijk, omdat zij den predikant niet half zoo goed begrepen als V. d. L., nam deze het besluit om alleen den laatsten Zondag der maand aan deze vrijwillig aanvaarde taak te wijden. Langzamerhand echter begon de opkomst in de kerk te verminderen. Was de predikant niet gediend met die verslapping, ook V. d. L. begreep, dat dit schadelijk moest werken op zijne avondvergadering, daar de hoorders, die 's morgens waren weggebleven onder het voorwendsel van lichte ongesteldheid, des avonds evenmin tot hem konden komen. De toestand werd zoo steeds ellendiger. Hoewel V. d. L. er door gelegenheid had gekregen om dan 's morgens te Meester Cornelis te preeken in de plaats en op aandrang van Ds. King, hetwelk veel van het vertrouwen der Afstammelingen, door K. genoten, op hem overbracht, toen Dr. V. H. op een zekeren dag over de slechte opkomst kwam spreken, en den zendeling verdacht, dat hij de lieden had opgezet, stelde deze hem voor om dan eenigen tijd samen huisbezoek te doen. Dit scheen hem, die anders „afkeer had van onheilige verbonden,” uitermate geschikt om zich met dezen te rechtvaardigen. Hij begeerde althans éene lijn te trekken in het ijveren tegen zedeloosheid en onverschilligheid. Dies gingen zij er samen op uit in de vroege morgenuren. Dikwijls waren zij reeds te zes uren op het pad, en overvielen wel eens de menschen, als zij nog pas uit het bad waren. Dit werkte gunstig, zoodat er meer oprechtheid bij de inlanders kwam, en vooral de samenkomsten

van V. d. L. namen in bloei toe. Intusschen gingen die twee mannen later weer ieder zijns weegs, en ontstond er tusschen hen zelfs eene ernstige kwestie over de geldigheid van den doop, door V. d. L. bediend. Hij toch had zijn oudste zoontje gedoopt, en een zestal kinderen van Europeanen, die, als hij zich niet over hen hadde ontfermd, onder de macht van Rome zouden zijn geraakt. Dr. V. H. weigerde echter beslist om de namen dier kinderen in de boeken der Prot. Gem. in te schrijven, omdat hij V. d. L., die niet door de zg. Haagsche Commissie was geordend, het recht ontzeide om zich „geordend” zendeling te noemen, en de genademiddelen der kerk te bedienen. Omdat zoowel op Java als in de Buitenbezittingen deze kwestie telkens aanleiding had gegeven tot onaangenaamheden, wenschte V. d. L. zeer, dat Dr. V. H. zijne bedreiging zou doorzetten, en hem aanklagen bij het Hooge Kerkbestuur van Indië. Tot zijne teleurstelling bleef dit in de pen, en hij betreurde het wel eens, dat die zaak van der zendelingen bevoegdheid tot het bedienen van doop en avondmaal, en tot de inzegening van huwelijken van Europeanen en inlanders maar niet tot een goed eind werd gebracht.

Diep smartte het V. d. L., dat het Europeesche element ook te B., enkelen uitgezonderd, zoo afkeerig was van allen godsdienst. „Alleen op Oudejaarsavond,” zoo schreef hij, „wanneer de kerk stampvol is, bespeurt men iets van godsdienstige behoefte. Zoo ook in dagen van ziekte, en bij begrafenissen. Vooral ziet men niet gaarne, dat de overledene in de groeve wegzinkt, zonder dat een ernstig woord is gesproken. Ik heb dat ondervonden, daar ik er telkens toe uitgenoodigd word. Hoe onverschillig men is voor zichzelf, men tracht toch dikwijls naar iets beters voor zijne kinderen, zooals blijkt uit de druk bezochte catechisaties van den predikant en den bloei der Zondagschool, door mijne vrouw begonnen. Oppervlakkig is dit zeer verblijdend, maar mij ergert en bedroeft het, als men dan aan die kinderen steenen geeft voor brood.” Zonder zich op te dringen, of aan te bieden, werd hij ook hier voor vele Europeanen de geestelijke leidsman. De verlatenen riepen hem tot zich in hunne eenzaamheid, en hij was hun tot een' trooster. Menigeen bewaarde hij voor „wilde wanhoop,” toen zij in dat vreemde land werden overvallen door beproevingen, en hij sprak hun van Hem, die nooit plaagt uit lust tot plagen.

„Is echter het beschrijven van intieme zaken door den zendeling eene teedere zaak, en zou een zendeling zijn vertrouwen verliezen en daardoor onmogelijk worden in de plaats zijner werkzaamheden, indien hij zijne ervaring wereldkundig maakte,” het zij dan ook hier genoeg om te zeggen, dat hij voor velen ten zegen was. Nog ruischt te B. in menige woning de nagalm van zijne gebeden, die waren met macht, en menig benauwd geweten werd na zijne priesterlijke vermaning en voorbede rustiger en stiller. Kinderen heeft hij weer tot hunne ouders gebracht, en de harten van echtgenooten, wier liefde niet bestendig van duur was geweest, op nieuw vereenigd in Gods naam, soms bij de baar van een gestorven kind. En opmerkelijk is het, hoe zelfs de waanzin gebreideld werd door zijn woord; hoe hij in betooning van Geest en van kracht radeloozen verzekering kon doen van de vergeving der zonden in Jezus' bloed; dat ook door den geneesheer opgegevene zieken herstelden op zijn gebed des geloofs, waarbij hij den adem des Heiligen Geestes in zich bespeurde. Als iemand tot hem kwam, hoorde hij hem nooit uit, maar wachtte hij, totdat diens hart hem werd geopend, en zoo won hij als vanzelf het vertrouwen. Ballasten der maatschappij klemde zich aan hem vast, en tegenover dezulken stond hij als een oudere broeder, wiens liefde weinig van vermaningen, maar veel van gemeenschappelijk gebed verwachtte. Jeugdige ambtenaren zochten onnoodig allerlei vonden om tot hem te gaan, en rekten zijn gezellig theeuur gewoonlijk tot laat in den avond, daar zij van hem ongedwongen raad op raad ontvingen. En kwamen zij met „wetenschappelijke” bedenkingen tegen het geloof en den Christus, van Wien zij zoo weinig wisten, of met bezwaren tegen de zending, hij had het korte, kernachtige antwoord gereed, dat hij hun met zijn' vriendelijken glimlach in het geweten poogde te doen dringen. Hij was nooit over zichzelf tevreden, wanneer hij in een gezelschap had vertoefd, en er de gelegenheid niet had gevonden tot een ernstig gesprek, waarbij hij zonder aanzien des persoons zijne meening blootlegde. Een Christelijk begrafenisfonds voor Europeanen had aan hem het ontstaan te danken, en voor Christen-inlanders bracht hij het eveneens tot stand. Hij had den wil om alles te doen, 't welk men ook maar eenigszins van hem mocht verwachten. Waar hij kon, ging hij met iemand, die hem tot éene mijl dwong, gaarne twee mijlen. Het Comité der Zending-

conferenties, te Batavia en Depok te houden, wist dan ook wel wat het deed, toen het hem in '83 uitnoodigde om de vraag in te leiden: „Wat kan de zendeling doen voor de geestelijke belangen der Europeanen?” „De moeielijkheid voor mij is,” — dus was dikwijls zijn zeggen. — „hoe zal ik hiervoor of daarvoor weer tijd vinden?” Wat V. d. L. bij al zijne inspanning, die zich bijv. gedurende eene cholera-epidemie als die van '83 niet weinig vermeerderde, in groote mate van zijne bestuurders begeerde, was vrijheid en vertrouwen. Een paar regels schrift, die hem van hunne erkentelijkheid spraken, waren hem zelfs nog meer welkom dan eene onverwachte gratificatie, die hem eens bij de vele uitgaven voor zijne zending en drukkerij zoo uitmuntend te stade kwam. God deed hem, mede door de lessen, die zijne vrouw in hare woning aan Europeesche kinderen gaf, altijd hebben het dagelijksch brood. „Klom het water wel eens aan de lippen, dan was ook de redding steeds nabij.” „God is goed,” in dit stervenswoord zijner moeder drukte ook hij zijne ervaringen uit van des Heeren zorg voor hem en de zijnen, die hem altijd bewaarde „tegen vernedering voor menschen.” Vacanties nam hij zoo spaarzaam mogelijk, alleen als het moest door buitengewone vermoeienis of ongesteldheid. „Waarlijk, ik heb ruimschoots mijn deel van beslommeringen, ja, ik heb het zoo druk, dat ik mij gedurende mijn leven als zendeling altijd moede heb gevoeld.” „Ik ben altijd gejaagd en geplaagd door de gedachte: „Wat voert gij toch uit?” En die gedachte heeft mij steeds belet om eenig genot te smaken van mijn werk.” „Ik gebruik te veel kracht bij hetgeen ik doe, en ach, 't is eigenlijk lijdzaamheid, die wij behoeven, en niet kracht.” „Met het klimmen mijner jaren, en bij het grijzen van mijn haar trekt mijn hart meer naar rust dan naar arbeid, maar de taak wordt mij opgedragen, en dan durf ik er mij niet aan te onttrekken.” „Die zendeling wil worden, mag zich wel tienmaal bedenken.” Voldaanheid met zichzelf bleef hem nochtans geheel vreemd. „Meer dan iemand ben ik overtuigd van mijne ongeschiktheid voor het werk, waarmee ik bezig ben. Geloof niet, dat het eene ijdele phrase is, als ik dit zeg. Zag ik na bijna 20jarigen arbeid mij den weg gewezen om mij van den last der verantwoordelijkheid voor anderer zielen te bevrijden, ik deed het, en zou er niet tegen op zien om mij met nederigen arbeid te geneeren.

Maar dien weg vind ik mij niet gewezen. Blijft voor mij bidden. Ik ben in den toestand van: „Wee mij, indien ik het Evangelie niet verkondig.” Wat hem boven veel vooral ergerde, was het dweepen van Protestanten met Roomsche priesters, die te B. in een door Jesuiten gekochte huizinge kerk hielden, en er een herstelingsoord hadden. Bij hen prees men met uitbundigen lof alles als zelfverloochening, zelfs wanneer men den eenen of den anderen Monseigneur, die een tractement genoot van *f* 800.— 's maands, gezien had zijne kousen stoppende, en van wien men o zoo gretig een op Palmzondag gebenedeid palmtakje aannam. Dan werd het v. d. L. „al te eng om het hart,” en zulke toestanden deden het verlangen bij hem bovenkomen „om maar afgelost te worden.” Sprak men er met hem over, dat in onze „verlichte, liberale negentiende eeuw” die priesterheerschappij in Indië zoo toenam, hij gevoelde dan soms wel iets als ijverzucht op Rome's organisatie, maar bovenal ontvlamde hij in verontwaardiging over het gebrek aan ijver en beginselvastheid van Protestanten, die vooral wat van Rome kwam de trompet staken, en de kleinste harer „goede werken” beschouwden door het vergrootglas hunner vooringenomenheid, maar in hooghartigheid de nederige Protestantsche zending over het hoofd zagen. De verklaring ervan zocht hij mede in de godsdienstloosheid van vele Europeanen, welke de minste aspiratie naar iets hoogers dan het aardse hadden verloren in eene omgeving, die de zenuwen overprikkelt en ten laatste geest en spieren verslapt. Hij wist zoo goed, dat, hoe sterk menigeeen zich waant in zijne loochening van God, ieder in zijn leven oogenblikken heeft, dat het afhankelijksg gevoel aan het woord komt, zoodat, indien daarbij het schuldbesef zijne stem doet hooren, de „vleeschelijke” mensch gedreven wordt om met ontzag op te zien tot den priester, die vergeving van zonden belooft bij gehoorzaamheid aan het gezag zijner alleenzaligmakende kerk. Met instemming haalde hij dan het woord aan: „Wanneer het gemoed arm is geworden, en de kracht is vergaan, en het hart moede is van de dingen dezer wereld, buigt zich de sterke voor het brutaalste autoriteitsgeloof, en menigeeen, die op het lichtzinnigste allen godsdienst verwierp, werpt zich dan in de armen van eene soeur de charité, om door haar vertroost te worden.” Droefheid der wereld voerde z. i. tot Rome, terwijl

alleen droefheid naar God deed „hervormd” worden naar Joh. III : 3, 5 en Rom. XII : 1, 2.

Alsof zijne gewone werkzaamheden nog niet voldoende waren, zoo werd in '84 zijne drukte nog aanmerkelijk verhoogd door zijne bemoeiingen met de inlandsche gemeenten, door den Heer Mr. F. L. Antingh gesticht. Reeds van vroeger was V. d. L. bekend met diens evangelisatie, en het gehalte van „zijne” Christenen en met diegenen onder hen, die iets beteekenden. Zij wisten hem te B. o zoo goed te vinden in tijden van nood en moeite. Meermalen ook hadden eenigen hunner, doorgaans niet tot zijne voldoening, op zijn erf gastvrijheid genoten. Toen de heer A., in '82 naar Holland vertrokken, het volgend jaar was overleden, meende V. d. L., dat het zijne taak was om zich het lot van diens lieden aan te trekken, vooral omdat Goenoeng-Poetri, de woonplaats van den inlander Leonard, dien Mr. A. op Irvingiaansche wijze tot „apostel” en opvolger had gewijd met oplegging der handen („den droogen doop”, zooals de inlanders zeiden), het dichtst bij zijne zendingpost was gelegen. Het Genootschap van In- en Uitwendige Zending had zich echter reeds met die Christenen in betrekking gesteld. V. d. L. voorzag wel, dat dit weinig zou baten, omdat de tegenzin van Mr. A. tegen het „Kenootskap” wel door zijne volgers was overgenomen, maar hij wachtte, totdat hij bemerkte, dat men niet verder kwam. Toen begreep hij, dat hij de hand aan den ploeg mocht slaan. Leonard, een weinig ijverzuchtig op zijne positie, zag eerst in die aanbieding van hulp geen heil. Doch langzamerhand veranderde hij van houding, zoodat hij ten laatste V. d. L. per brief kennis gaf, dat hij diens bijstand verzocht namens al de gemeenten, „en dat ik mijnheer verkies, opdat mijnheer de herder worde van Uw dienaar, in de plaats van den WelEd. Heer Anthing”. Toen dit verzoek was gedaan, nam V. d. L. het aan, maar onder voorwaarden, die hij zou stellen. Hij eischte toen losmaking der banden met de Irvingianen te Amsterdam, en vernietiging der ingevoerde dwalingen, terwijl hij aan de gemeenten zelfstandigheid en aan de helpers handhaving van hun recht tot het bedienen der „Sacramenten” beloofde. Het duurde eenigen tijd, voordat Leonard hem uitnoodigde eene godsdienstoefening te G.-P. te houden, maar toen sprak hij na veel strijd de belijdenis ruiterlijk uit, dat hij met

zijn apostelschap had gedwaald, en den Heer in nederigheid wilde dienen. Tusschen het Genootschap en V. d. L. als vertegenwoordiger der N. Z. V. was onderwijl de overeenkomst getroffen, dat al de gemeenten, met uitzondering van die, welke te Batavia was, in haren werkkring zouden worden opgenomen. Aan V. d. L. verbleef voorloopig de leiding dezer aangelegenheden, en nadat in de gemeenten zelve eenige verdeeldheid was overwonnen, vertrouwden zich Goenoeng-Poetri, en Pondok Gedeh, en Poeloe Gebang (land Tjakong) en Pasar Kliki enz., eindelijk ook Tangerang aan hem toe. Zoo spoedig mogelijk zorgde hij overal voor school onderwijs, 't welk er niet zeer was behartigd, en aan de helpers leide hij de verplichting op, om aantekening te houden van de behandelde onderwerpen, en er eene korte toelichting bij te voegen, „opdat de voorgangers tot studie zouden genoodzaakt worden”. De N. Z. V. kreeg door dit alles een getal van 263 — gedoopten meer ter verzorging, een grooter aantal, dan op hare overige posten werd gevonden, en hij had hoop dat mettertijd velen hunner beschamen zouden het gezegde van dien regent: „Eer maakt gij van een' buffel een Soendanees, dan van een' Soendanees een Christen”.

Het deed hem goed, toen deze zaak eindelijk in orde was gekomen. Hij zag er in, „dat al was het leven van een' zendeling geen spelevaren, de Heer het hem niet aan bewijzen Zijner liefde en trouw deed ontbreken”. Nog in het begin van Juli '85 maakte de voortvarende man met Leonard afspraak tot eene generale rondreis om de gemeenten nauwkeurig te leeren kennen. Ook was hij met zijne echtgenoot overeengekomen, dat zij hare school voor Europeesche kinderen en de baten ervan zou opgeven, en dat zij zoude uitzien naar eene behoorlijke plaats om inlandsche kinderen kosteloos te onderwijzen. Maar — „de mensch wikt, God beschikt.” Het was voor hem reeds „tegen den avond geworden, en zijn dag was gedaald”. Eigenlijk was V. d. L. al maanden lang telkens onwel geweest. Daar er in de helft dier maand voor hem gelegenheid was om zich eenigen tijd naar Tjiandjoer te begeven, raadde zijne vrouw hem dit aan, meer om zijne zenuwen, dan om het buiklijden, waaraan hij sukkelde. Toen hij er een paar weken was geweest, kwam hij over Soekaboemi terug. Daar wilde hij Dr. Weiss raadplegen, die eerst geen gevaar dachtte. Maar in éénen dag

verergerde V. d. L.'s toestand zoo, dat deze hem levensgevaarlijk verklaarde. Met moeite keerde hij van die „vreeselijke” reis huiswaarts. Een hevige aanval van dysenterie sloopte in weinige dagen zijn anders zoo sterk lichaam. Met geduld droeg hij het. Tot in zijne laatste uren gingen zijne gedachten over zijne gemeente. De zijnen vertroostte hij, en naar zijne gewoonte in zichzelf sprekende, prees hij voortdurend Gods barmhartigheid en liefde. En toen zijn zwager Albers den stervende nog ten overvloede vroeg, of hij rustig kon sterven, was het eenvoudige, heldere antwoord: „Rustig, alles in orde, alles in orde, hoor.” Den 5^{den} Augustus, des avonds omstreeks 5 uur, ontsliep hij in des levens volle kracht, als aan het hart van den Eeuwige. Daar hij in zijne ziekte vermagerd was, had hij iets jeugdigs over zich, doch hij had een' diepen, vermoelden trek op het gelaat. Zijn heimwee naar het Vaderland, dat Boven is, was, spoediger dan hij had gedacht, vervangen door de rust van het volk Gods.

Zijne weduwe bleef met drie kinderen achter. Zijn dood bracht alom groote verslagenheid te weeg. „Niemand,” zoo schreef de zending Albers, „niemand heugt het, ooit zulk eene algemeene deelneming onder rijk en arm, onder jong en oud te B. te hebben gezien bij eene begrafenis, als bij die van onzen broeder.”

Op het beste gedeelte van het kerkhof staat zijn graf. Een sierlijk monument van marmer, omgeven van een fraai ijzeren hek, is er op geplaatst door zijne talrijke vrienden uit inlanders en Europeanen.

Op de voorzijde ervan leest men:

D. J. VAN DER LINDEN,

† 18⁵/₈85.

Zijn leven was Christus
en het sterven gewin.

Op de achterzijde staat:

Zijne Vrienden
en
Vereerders.

Na V. d. L.'s verscheiden werd de drukkerij dadelijk gesloten. Jan Hess, zijn „uitstekende helper,” nam de school met pl. m. 96 leerlingen onder zijn opzicht en hield de gewone vergaderingen.

De Zondagschool en het huisbezoek werden door Mevrouw V. d. L. aanvankelijk voortgezet, zoover dit in haar macht stond, en zij schreef ervan: „Mijn hart is verbrijzeld,” maar ik heb behoefte om zijne voetstappen te drukken. Ik gevoel mij slechts kalm als ik zijn werk doe.” Hoe goed was het voor de regeling der zaken door Albers, die ook de nieuwe gemeenten onder zijne hoede nam, dat de weduwe ervan geheel op de hoogte was. Zij hield het werk gaande, totdat het Bestuur haar vrijheid gaf naar Holland terug te keeren. De zendeling Tiemersma werd eenigen tijd V. d. L.'s opvolger. Door diens verplaatsing naar Tanggeran is deze post van veel gebeds en van veel strijds onbezet.

Toen in '69 de zendeling Cusell was overleden na zeer korten dienst in het Evangelie, schreef V. d. L., wien dit verlies diep smartte: „De zending echter moet het zijn, die onze harten vervult en niet de personen, die het werk der zending doen.” Het zij zoo. Doch dit neemt niet weg, dat voor de zending de betekenis van de persoonlijkheid eens zendelings uitermate gewichtig is. Wanneer wij dan terugzien op een leven als dat van Van der Linden, en pogen om den indruk ervan in één woord samen te vatten, zoo komt ons als vanzelf het woord des Zaligmakers in de herinnering: „Het goede zaad zijn de kinderen des Koninkrijks.”

H. H. MEULENBELT.

Houten, Nov. 1889.